

Klasik Fıkıhta ve Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında Şarta Bağlanan Talâk (Muallak Talâk)*

Selahattin YILMAZ

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul Müftülüğü

Dr., Presidency of Religious Affairs, Office of Mufti, İstanbul/TÜRKİYE

syilmaz_47@hotmail.com | orcid.org/0000-0003-4182-3241

Özet

İslam toplumlarında sıklıkla talâk, şarta bağlanabilmektedir. Genelde bir şeyi teşvik etmek, engellemek, pekiştirmek gayesi ile yapılmaktadır. Söz konusu şart, karı koca ve üçüncü şahıslar ile ilgili olabileceği gibi alım satım gibi önemli-önemsiz her bir konuda olabilmektedir. Talâkın gerçekleşmesi bazen bir mekâna, geçmişteki bir olaya, gelecekteki bir olaya veya evliliğe bağlanabilmektedir.

Bu çalışmamızda konu ile ilgili dört mezhebin yanında Caferî, İbâzî, Zeydî ve Zâhirî mezheplerinin görüşlerini inceledik. Ahvâl-i şahsiyye kanunlarının ve muasır alimlerin yaklaşımlarını ortaya koyduk.

Dört mezhep, İbâzîler ve Zeydîlere göre şarta bağlanan talâk meselesinde, şart gerçekleştiği takdirde boşama da gerçekleşmektedir. Zâhirî ve Caferîlere göre ise boşama gerçekleşmemekte, boşamanın Allah'ın emrettiği şekilde ve derhal boşanmayı ifade eden siygalarla yapılması gerekmektedir. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'e göre şarta bağlanan talâkın gayesi boşamak ise boşama meydana gelmekte, boşama kastı olmayıp talâkın yemin gibi kullanılması olduğu takdirde yemin hükümleri geçerli olup, boşama

* Bu çalışma Dicle Üniversitesi'nde 2022 yılında tamamladığımız "Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarının Boşanma Konusunda Getirdiği Yenilikler (Klasik Fıkıh Düşüncesiyle Mukayeseli)" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Geliş/Received: 14.09.2022 | **Kabul/Accepted:** 02.05.2023 | **Yayın/Published:** 30.06.2023

Atıf/Citation: Yılmaz, Selahattin. "Klasik Fıkıhta ve Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında Şarta Bağlanan Talâk (Muallak Talâk)". İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 41 (Haziran 2023), 1-48./ Yılmaz, Selahattin. "Conditional Divorce (Talâq Mu'allaq) in Classical Fiqh and Civil Status Law". Journal of Islamic Law Studies 41 (June 2023), 1-48.

<https://doi.org/10.59777/ihad.1175452>

İntihal/Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

meydana gelmemekte, yemin kefareti gerekmektedir.

Cumhurun görüşüne göre talâkın bağlandığı şartın aile hayatı ile ilgili olup olmamasına, kadınla kocanın birbirini sevip sevmemelerine, şartın konuluş gayesine ve Sünnî talâka uygun olup olmadığına bakılmamıştır. Konulan şartın iptal edilmesine ve bundan rücu edilmesine izin verilmemiş, şartın gerçekleşmesi ile her hâlükârda talâkın gerçekleşmesine hüküm verilmiştir. Söz konusu şartın kadının yapabileceği bir şey olup olmadığı da değerlendirilmeye alınmamıştır.

Şartlı talâk bazen üç talâk ile yapılmaktadır ki dini ve toplumsal sıkıntılara sebep olmakta, karı koca birbirine haram hale gelmekte, aileler dağılmakta, birbirinden ayrılmak istemeyenler birbirlerine dönmek için çeşitli hilelere başvurmakta veya çözüm yolları arayışına girmektedirler.

Modern dönemde ahvâl-i şahsiyye kanunlarında ve bazı İslam hukukçuları nezdinde şartlı talâkın hükmünün değişimi söz konusudur. Ahvâl-i şahsiyye kanunları şarta bağlanan talâkın ya her türlüünü geçerli saymamakta ya da niyete göre boşama maksatlı olanları geçerli saymakta, yemin maksatlı olanları ise geçerli saymamaktadır. Bu iki görüş, talâk dairesinin kapsamının daraltılması noktasında insanların maslahatına olmuştur. Bazı ülkeler ise boşamanın mahkeme huzurunda olması şartını getirerek, boşamaya bir disipline ederek münecciz olmayan boşamalara engel olmuşlardır.

Bu boşama sünnî boşamaya uygun olup olmama açısından değerlendirilmelidir. Kur'ân ve sünnetteki boşamalar derhal boşamayı ifade eden/münecciz olan boşamalardır. Şarta bağlı boşamalar münecciz olmadığından Sünnî talâka uymamaktadır. Nikah nasıl şarta bağlanamıyorsa, boşanma da şarta bağlanamamalıdır. Şarta bağlanılan talâkla, evlilikler geçici süreye bağlanmış olmakta, bu yönü ile geçici evliliğe benzemiş olmaktadır. Boşanma, ayrılma ihtiyacı olduğunda başvurulabilecek bir işlemdir. Başka maksatlara ve muamelelere alet edilmemelidir.

Boşamanın şarta ve zamana izafe edilebilmesi, lafızların boşamalarda esas alınması talâk kapsamını çok genişletmiştir. Bu şekildeki bir talâk usulünün şeriatın koyduğu sınırları aştığını ve konuluş amacı çerçevesinden çıktığını görmekteyiz. Bu şekildeki boşamanın gerçekleşeceğine dair Kur'ân'da bir delil bulunmadığı gibi, Resulullah (sav) döneminde böyle bir boşama ve bu boşamanın gerçekleşeceğine dair bir rivayet de gelmemiştir. Bu durum Hz Peygamberden sonra ortaya çıkan bir mesele olup, ictihâdî bir mevzudur.

Talâkın sınırları ve kuralları vardır ki bunlara uyulmalıdır. Kur'ân ve Sünnet, talâk için belli bir prosedür getirmiştir. Bu prosedüre uymayan uygulamalar geçerli olmamalıdır. Cumhurun görüşünü destekleyecek bir nass olmaması, aile kurumuna zarar vermesi, bu şekildeki talâk biçiminin Kur'ân ve Sünnetle uyumlu olmaması ve bid'î talâkların engellenmesi adına boşamanın gerçekleşmeyeceği görüşünü doğru buluyoruz. Şarta

bağlanan talâk genelde yemin manasında kullanılsa da, şeriatta böyle yemin biçimi olmadığından yemin de sayılmamalıdır.

Bu görüş aile kurumunu koruyan, makâsîdü'ş-şerîa ile uyumlu ve bu konudaki toplumsal problemlere bir çözüm olup, talâk kapsamının sınırlar altına alınması adına önemli bir adımdır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Talâk, Ahvâl-i Şahsiyye, Talâka Yemin, Muallak Talâk, İbn Taymiyye.

Conditional Divorce (*Ṭalâq Mu'allaq*) in Classical Fiqh and Civil Status Law**

Summary

In Islamic societies ṭalâq is mostly conditional. It is generally done with the aim of encouraging, preventing or reinforcing something. The condition in question may be related to husband and wife and third parties, or it may be in every important or unimportant subject such as trading. The implementation of ṭalâq can sometimes be tied up to a place, a past event, a future event, or a marriage.

In this study, we examined the views of the four madhhabs related to the subject, as well as the madhhabs of Jā'farī, Ibādī, Zaydī and Zāhirī. We have presented the codes of *al-ahwāl al-shakhsiyya* and the approaches of contemporary scholars.

According to the four madhhabs, the Ibādīs and the Zaydīs, the conditional divorce takes place if the condition is met. According to Zāhirīs and Jā'farīs, the conditional divorce does not take place, and it must be done as Allah has ordered and with certain terms that express divorce immediately. According to Ibn Taymiyyah and Ibn Qayyim, if the purpose of conditional talaq is dissolution of the marriage, divorce occurs. However, if there is no intent to divorce and ṭalâq is used as an oath, the provisions of the oath are valid and the divorce does not occur, and the expiation of the oath is required.

According to the majority of scholars, whether the condition of ṭalâq is related to family life, whether the husband and wife love each other, the purpose of the condition and whether it is in accordance with Sunnī divorce, it is decided that divorce will be implemented in any case. It is also not taken into consideration whether the condition in question is something the woman could do.

Conditional divorce is sometimes made with three divorces, but this causes religious and social problems. For instance, husband and wife are forbidden to each other, families break up, spouses who do not want to leave resort to various tricks or seek different

---

** This article is grounded on my doctorate dissertation titled "New Provisions Brought by Civil Status Law Related to Divorce (Comparative to Traditional Fiqh Thought)" (PhD Dissertation, Dicle University, Diyarbakır/TÜRKİYE, 2022).

solutions to return to each other.

In the modern period, there has been a change in the provision of conditional divorce in the codes of *al-aḥwāl al-shakhsiyya* and in the opinions of some Islamic jurists. The codes of *al-aḥwāl al-shakhsiyya* either do not consider the conditional divorce valid or those with the intention of divorce are valid, and those with the purpose of swearing are not valid. These two views have been to the benefit of people at the point of narrowing the scope of ṭalāq. Some countries, on the other hand, have prevented divorces whose conditions have not been met by imposing the divorce to be judged in before the court.

This divorce should be evaluated in terms of whether it is in line with Sunnī divorce. The divorces in the Qur'ān and the Sunnah express immediate divorce. Conditional divorces (since they are not immediate divorces) do not comply with the Sunnī divorce, since they are not *munajjaz* (immediate). Divorce should not be conditional just as marriage is not conditional. Marriages are bound to a temporary period with conditional divorce, so they resemble temporary marriages in this respect. Divorce is a process that can be applied when there is a need for separation. It should not be used for other purposes and treatments.

The fact that the divorce can be attributed to the condition and time, and that the words are taken as basis in the divorces, has greatly expanded the scope of ṭalāq. We see that such a practice of ṭalāq exceeds the limits set by the Sharī'a and is out of the scope of its purpose. There is no evidence in the Qur'ān that such a divorce could take place, and there was no narration that such a divorce would take place during the time of the Messenger of Allah. It is an issue that emerged after the Prophet, and it is a matter of *ijtihād*.

Ṭalāq has limits and rules that must be followed. The Qur'ān and Sunnah have introduced a certain procedure for ṭalāq. Practices that do not follow this procedure should not be valid.

We argue for invalidness of the conditional ṭalāq, since there is no text which supports the general view of scholars, it harms the family institution, this form of ṭalāq is not compatible with the Qur'ān and Sunnah, and. Although conditional ṭalāq is generally used in the sense of an oath, it should not be counted as an oath since there is no such form of oath in Sharī'a.

This view is an important step towards limiting the scope of ṭalāq, which protects the institution of the family and it is compatible with the *maqāṣid al-sharī'a*, and is a solution for the social problems in this regard.

Keywords: Fiqh, Ṭalāq, *al-Aḥwāl al-shakhsiyya*, Oath of Divorce, Conditional Divorce, Ibn Taymiyyah.

Giriş

Talâk sözlükte “serbest bırakmak, bağından kurtulmak/bağını çözmek” anlamında olup, fıkıh terimi olarak belli lafızlarla nikâh akdinin çözümlenmesini ifade eder. Türkçe karşılığı boşama ve boşanmadır.¹

Talâk, derhal hüküm ifade edip etmemesi açısından üçe ayrılır: a. Münecciz Talâk,² b. Muzâf (Zamana Bağlanan) Talâk³ ve c. Muallak (Şarta Bağlanan) Talâk

Muallak (şarta bağlanan) talâk; kocanın boşamayı kendisinin, hanımının veya üçüncü bir kişinin bir işi yapıp yapmamasına veya bir hadisenin meydana gelip gelmesine bağlamasıdır.⁴ Örneğin kocanın eşine “Babanın evine gittiğin takdirde boşsun.”, “İçki içersem boşsun.”, “Kardeşin bugün yolculuğa çıkmazsa boşsun.” demesi durumunda koca, talâki şarta bağlanmış olmaktadır.⁵

Bazı müellifler şarta bağlı talâki kocanın maksadına göre iki kısımda değerlendirilmişlerdir.

a. Yemin maksatlı şartlı talâk: Talâkın meydana gelmesi için değil, bir işin yapılmasını veya yapılmamasını sağlamak veya bir haberi tekid etmek gayesi ile sözü

¹ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali* (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 2001), 342; H. İbrahim Acar, “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/496.

² *Münecciz Talâk*/Derhal Hüküm ifade eden Talâk: Şarta, zamana, eyleme, mekâna vb. bir şeye bağlanmadan, kişinin eşine “Seni boşadım.”, “Sen boşsun.” vb. demek suretiyle, derhal boşamayı gerçekleştirmektedir. Boşamada asıl olan şekil budur. Bk. Ebu’l-Abbâs Takıyyuddîn Ahmed b. Abdulhalîm İbn Teymiyye, *Risâletü’l-ictimâ’ ve’l-iftirâk fi’l-hilfi bi’t-talâk*, thk. Muhammed b. Ahmed Seyyid Ahmed (Mekke: Mektebu’l-Menâre, 1988), 59; Ömer Nasûhi Bilmen, *Hukûku İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmûsu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 2/ 232; Muhammed Ebû Zehra, *el-Ahvâlü’ş-şahsiyye* (Kâhire: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 1957), 297; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve edilletüh* (Dimeşk: Dâru’l-Fikr, 1997), 9/6966; Döndüren, *Delilleri ile Aile İlmihali*, 388.

³ *Muzâf talâk*/Zamana Bağlanan Talâk: Yürürlüğe girmesi gelecekteki bir tarihe bağlanan talâktır. Mesela hanımına “Gelecek ayın başında benden boşsun.”, “Yarın benden boşsun.” gibi sözleri kullanan koca, boşamayı zamana bağlamış demektir. Dört mezhebe göre talâkın, ay, gün ve yıl gibi gelecekteki bir zamana bağlanması geçerlidir. Bk. Bilmen, *Hukûku İslâmiyye*, 2/254-257; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve edilletüh*, 9/6966; Döndüren, *Delilleri ile Aile İlmihali*, 389. Zâhirîler ve Ca’ferîler’e göre ise zamana bağlanan talâk muteber değildir ve hiçbir sonuç doğurmaz. Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Muhallâ bi’l-âsar* (Beyrût: Dâru’l-Fikr, ts.), 9/479; Ebû Ca’fer Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî, *el-Mebsût fi fıkhi’l-İmâmiyye*, thk. Muhammed el-Bâkir el-Behbevdfî (Beyrût: Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî, ts.), 5 /36.

⁴ Bilmen, *Hukûku İslâmiyye*, 2/232.

⁵ Bk. Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü’ş-şahsiyye*, 297; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve edilletüh*, 9/6968; Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976), 59; Ali Ahmed Kuleysî, *Ahkâmü’l-üstre fi’ş-şerati’l-İslâmiyye* (Sana: Mektebetü Cîlî’l-Cedîd, 1993), 2/57.

kuvvetlendirme maksadı ile şartlı talâkı yemin gibi kullanmaktır.⁶ Kişinin hanımına boşamak için değil, evden çıkmasını engellemek için “Eğer evden çıkarsan boşsun.” demesi böyledir.⁷ Bu çeşit talâkta yemine benzerlik olduğundan, buna “mecaz yoluyla yemin” adı da verilmiştir.⁸

b. Boşama maksatlı şartlı talâk: Şart vuku bulunduğu talâkın gerçekleşmesi istenilen şartlı talâk biçimidir. Koca karısına “Eğer mehrin geri kalan kısmından vazgeçersen boşsun.” dediğinde o da alacağı mehirden vazgeçerse burada boşama iradesinden başka bir anlam çıkmayacaktır. Bu şekildeki şarta bağlamalarda, yemin manası olmayıp, haber verme ve sonucun gerçekleşmesini isteme manası vardır.⁹

Genelde halk arasında şarta bağlı yapılan boşamalar, birinci kısımda ifade edilen şekliyle yemin gibi kullanılmaktadır. Boşama niyeti ile bir şarta ta’lik edilmesi ise istisnaidir.¹⁰

Bazı müellifler talâka yemini, ta’lik manası içermesi sebebi ile şartlı talâkın bir türü olarak değerlendirmişlerdir.¹¹ Bu makalemizde şarta bağlanan talâkı, talâka yemin konusundan bağımsız olarak ele aldık.

⁶ Şartlı talâkın yemin olduğu üç husus ile anlaşılır. 1. Maksat teşvik, tekid ve men’ ise 2. Şart gerçekleştiğinde cezanın gerçekleşmesi aslında istenmiyorsa, bundan hoşlanılmıyorsa 3. Ta’lik sığası, yemin gibi anlam ifade ediyorsa, bu durumlarda şartlı talâk yemin ifade etmiş olmaktadır. Şartlı talâkı söyleyen kişi de yemin etmiş kabul edilir. Abdülkerîm Zeydân, *el-Mufasssal fi ahkâmî'l-mer'e ve'l-beyti'l-muslim fi'ş-Şerâti'l-İslâmiyye* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 7/481; Müsâid Abdullah İbn Hamdu'l-Hekîl, “İn'ikâdu'l-yemîn bi-sîgati't-ta'lik”, *Mecelletü'l-cemiyeti'l-fikhiyyeti's-suûdiyye* 42 (2019), 573. Müsâid Abdullah, Suudi Arabistan'da Yüksek Yargı Enstitüsünde profesör olup, fıkıh alanında çalışmaları vardır. Yargı alanında da çeşitli görevlere sahiptir. Şebeketu Âlûkeh, “Müsâid Abdullah İbn Hamd el-Hukayl” (Erişim 25 Aralık 2023).

⁷ İbn Rüşd Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Mukaddemât el-mümehhedât* (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988), 1/576; Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1986), 3/30; Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Mugnî* (b.y.: Mektebetu'l-Kâhire, 1968), 7/434; Hüseyin b. Avde el-Avâyişe, *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetu'l-müyes-sere fi Fikhi'l-Kitâb ve's-Sünneti'l-mutahhara* (Amman: Mektebetu'l-İslâmiyye, 1429), 5/262.

⁸ Bilmen, *Hukûku İslâmiyye*, 2/232; Seyyid Sâbık, *Fikhu's-Sünne* (Kâhire: Dâru'l-Feth, 1999), 3/22; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletüh*, 9/6968; Kuleysî, *Ahkâmu'l-üsre*, 2/57. Döndüren, *Delilleri ile Aile İlmihali*, 389.

⁹ Bk. Ebu'l-Abbâs Takiyuddîn İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ* (Medine: Mecme'u'l-Melik Fehd li-Tibâeti'l-Mushafi'ş-Şerîf, 1995), 33/64, 65; Sâbık, *Fikhu's-Sünne*, 3/22-23; Avâyişe, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, 5/262; Zeydân, *el-Mufasssal fi ahkâmî'l-mer'e*, 7/483, 484.

¹⁰ Gerek müftülüklere gerekse şahsıma gelen fetva sorularında müsteftiler maksatlarının boşama olmadığını ifade etmektedirler.

¹¹ Muhammed Mustafâ Şelebî, *Ahkâmu'l-üsre fi'l-İslâm* (Beyrût: ed-Dâru'l-Câmiyye, 1983), 515, 516; Kaşif Hamdi Okur, “İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (2009), 10, 13.

Şarta bağlanan talâk ile ilgili Kitap ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetinde bir nass olmadığından bu konuda ihtilaf edilmiştir. Talâkın gerçekleşeceği, gerçekleşmeyeceği ve niyete göre boşama maksatlı olanların gerçekleşeceği, yemin maksatlı olanların ise gerçekleşmeyeceği şeklinde üç görüş ortaya çıkmıştır.

Başta dört mezhep olmak üzere cumhura göre şartın gerçekleşmesi ile talâk gerçekleşmektedir. Diğer iki görüş şaz ve münker görüşler olarak telakki edilmiştir.¹² İslam toplumlarında talâkın şarta bağlanma meselesi yaygın olup, talâk bazen evlilik ile ilgili olmayan alım satım gibi bir konuya, karı koca dışında üçüncü bir şahsa bağlanabilmekte ve kadının bu şartlı boşamadan haberi bile olmayabilmektedir. Şart gerçekleştiğinde karı koca birbirini sevdikleri halde boşanma gerçekleşmekte, aileler dağılmaktadır. Ya da birbirlerine tekrar dönebilmek için çeşitli hile ve çıkış yollarına başvurulmaktadır. Bu konu İslam toplumlarında ciddi bir yara olup, sıkıntılara ve problemlere sebep olmaktadır.¹³

Modern dönemde bazı ülkelerin ahvâl-i şahsiyye kanunlarında boşama için çeşitli şartlar getirilerek bir prosedür geliştirildiği, kimi zaman boşamanın şahitler huzurunda tescil edilmesi veya mahkeme gözetiminde prosedürün tamamlanması gerektiği ifade edilerek; kimi zaman da doğrudan boşamanın şarta bağlanamayacağı ifade edilerek şarta bağlanan talâk geçersiz kılınmıştır. Bu konu klasik fıkıhtaki meşhur görüşlere göre günümüzde hükmü değişen talâk konularından biridir. Bu değişimin incelenmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmamızda konuyu sadece dört mezhep açısından değil dört mezhebin dışındaki Zâhirî, Caferî, Zeydî ve İbâzî mezheplerinin görüşleri ve delilleri açısından da ele alınacaktır. Ardından modern dönem ahvâl-i şahsiyye kanunlarının bu konuyu nasıl ele aldıkları, değişimin nasıl başladığı ve günümüze kadar nasıl geldiği incelenecektir.¹⁴

¹² Ebu'l-Hasen Takiyuddîn Alî b. Abdülkâfi es-Sübkî, *ed-Durretü'l-mudiyye fi'r-reddi alâ İbn Teymiyye* (Şam: Matbaatu't-Terakkî, 1347), 11-13; İbn Hamdu'l-Hekîl, "İn'ikâdu'l-yemin bi-sîgati't-ta'lik", 506.

¹³ Örneğin "Dükkanımı açarsam, üçten dokuza şart olsun", şeklinde koca boşamayı şarta bağlayabilmektedir. Faruk Beşer, *Hanumlara Özel Fetvalar* (İstanbul: Nûn Yayıncılık, 2010),240; Gelini ile kavga eden biri oğluna "Eğer buna karım dersen ve yanına alırsan, eşim üçten dokuza şart olsun." demiş, fakat bunu boşama için değil, yemin niyeti ile söylemiş. Hayreddin Karaman, *Günlük Hayatımızda Hellalar ve Haramlar* (İstanbul:İz Yayıncılık, 2010), 275.

¹⁴ Şarta bağlanan talâk ile ilgili önemli kaynak ve çalışmalar şunlardır: Şarta bağlanan talâk meselesinde eserleri önemli bir kaynak olan İbn Teymiyye (ö.728/1328), dört mezhebe muhalif bir görüş benimseyerek konuyu genişçe ele almıştır.

Murat Osmanoğlu'nun "Şarta Bağlanan Talâk" ve Mohammed Abdulhameed Ali'nin "أحكام تعليق الطالق في - دراسة مقارنة /İslam fıkhında şarta bağlanan talâkın hükümleri" adlı yüksek lisans tezleri bu alanda yapılmış iki çalışmadır. Her iki çalışma, daha çok dört mezhebin furu' literatürüne ait tikel

1. Şarta Bağlanan Talâkı Geçerli Sayanlar

Hanefîler,¹⁵ Mâlikîler,¹⁶ Şâfiîler¹⁷ ve Hanbelîler'e¹⁸ göre şarta bağlanan talâk meselesinde, şartın gerçekleşmesi ile talâk meydana gelir. Şart gerçekleşmediği takdirde talâk da meydana gelmez.¹⁹ Zeydîler²⁰ ve İbâzîler de²¹ bu görüştedir.

Şarta bağlı talâkı geçerli sayanlara göre, eğer şart o esnada mevcutsa, boşama derhal meydana gelir. Örneğin “Dün evden çıkmış isen boşsun.” denilmesi durumunda dün evden çıkmış ise boşama derhal meydana gelir. Eğer şart mümkün olmayacak bir

---

meseleler üzerinden ele alınmıştır. Birinci çalışmada ahvâl-i şahsiyye kanunlarına değinilmemiştir. İkinci çalışma ise dört mezheple sınırlandırılmıştır. Biz ise dört mezhep ile sınırlı olmaksızın daha çok tarafların delilleri ve ahvâl-i şahsiyye kanunları üzerinden meseleyi ele aldık.

Muharrem Midillî'nin “Osmanlı Fetvalarında Kadınların Ayrılık Elde Etme Yolu Olarak Şartlı Talâk (16-18. Yüzyıllar)” makalesi de boşama yetkisi olmayan ve tefrik hakları son derece sınırlı olan kadınların Hanefî mezhebi çerçevesinde şartlı talâkı ayrılık elde etmelerine ait sadece üç meseleyi ele almaktadır. Bu meseleler “Uzun ve tehlikeli yolculuğa çıkan kişilerin dönememe ihtimaline karşı eşlerini mağdur etmemek için talâkı şarta bağlamaları”, “evlilik içi şiddete karşı talâkın şarta bağlanması” ve “nikah esnasında boşamaya bağlanan şartlar” konusunda çeşitli fetva örnekleri getirilmiştir.

Kaşif Hamdi Okur “İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi” adlı makalesinde şartlı boşamanın, yemin gibi kullanılması noktasından yola çıkarak konu ele alınmaktadır.

¹⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 3/30-36, 126; Ebu'l-Hasan Burhânuddîn Ali b. Ebû Bekr el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî* (Beyrût: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 1/244-247; Fahrüddîn Osman b. Ali ez-Zeylâî, *Tebînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmî, 1313), 2/231.

¹⁶ Abdüsselâm b. Saîd Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvene* (b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 2/60; İbn Rüşd el-Kurtubî, *el-Mukaddemât el-mümehtedât*, 1/576.

¹⁷ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrût Dâru'l-Marife), 1990, 5/199; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 15/391; Ebû Zekeriyâ Muh-yiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1980), 17/152; Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Mugni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc* (Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikiyye, ts.), 4/534-570.

¹⁸ İbn Kudâme, *el-Mugni*, 7/374, 434.

¹⁹ İbn Rüşd Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Beyrût: Dâru'l-Marife, 2000), 3/120; Muhammed b. Abdillâh b. Ali el-Haraşî, *Şerhu Muhtasari Halil* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.), 4/60; Abdurrahman el-Cezîrî, *el-Fikh ale'l-mezâhibi'l-erbaa* (Kâhire: Dâru'l-Fecr li't-Turâs, 2004), 4/323; Mahmûd Şeltût - Muhammed Ali es-Sâyis, *Mukârenetü'l-mezâhib fi'l-fikh* (b.y.: Dâru'l-Maârif, 1986), 108; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletüh*, 9/6972; Döndüren, *Delilleri ile Aile İlmihali*, 389, 391.

²⁰ Ahmed b. Kasım el-Ansî, *et-Tâcü'l-müzehebb li ahkâmi'l-mezheb* (b.y.: Dâru'l-Hikmeti'l-Yemânîyye, 1993), 2/129, 130, 139-141, 144-145; Müeyyed Billâh Ahmed b. Huseyn el-Hasenî, *Şerhu't-Tecrid fi fikhi'z-Zeydiyye* (San'a: Merkezüt-Turâs ve'l-Buhûsi'l-Yemenî, 2006), 3/286.

²¹ Diyâuddîn Abdulazîz es-Semînî, *Kitâbu'n-Nîl ve şifâu'l-alil* (Cezayir: Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, 1969), 2/443; Ettafeyyîş Muhammed b. Yusuf *Şerhu Kitâbi'n-nîl ve şifâi'l-alil* (Beyrût: Dâru'l-Feth, 1972), 7/467; İbrahim İbn Ali, *Mevsûatü'âsârî'l-İmâm Câbir b. Zeyd el-fikhiyye* (Umman: Mektebetü Muskit, 2006), 2/855.

şey ise örneğin “Havada uçarsan boşsun.” derse böyle bir şart geçersiz olup boşama meydana gelmez.²²

Boşamanın şarta bağlandığı anda ve şartın gerçekleştiği esnada kadının boşanmaya mahal olması gerekir. Bir kimse yabancı bir kadına “Filan ile konuşursan boşsun.” derse, bu kadın denilen kimse ile konuşsa da boşama gerçekleşmez. Çünkü aralarında bir evlilik bağı yoktur. Sonradan bu erkek bu kadınla evlense de kadın o kişi ile konuşsa yine boşama vaki olmaz. Çünkü boşamanın şarta bağlandığı sırada kadın boşanmaya mahal değildir.²³

Ancak koca boşamayı evliliğe bağlarsa örneğin kişinin yabancı bir kadına “Seninle evlenirsem boş ol.” deyip sonradan bu kadınla evlenirse, Hanefî ve Mâlikîler’e göre talâk meydana gelir. “Üç talâkla” derse üç talâkla boşanmış olur. Çünkü boşamayı evliliğe bağlamıştır. Evlilik bağı olduğu anda boşama gerçekleşir.²⁴ Şâfiî, Hanbelî ve İbâzîler’e²⁵ göre talâk meydana gelmez. Zira kişi boşamayı telaffuz ettiği anda evli olmadığı bir kadını müneccez olarak boşayamayacağı gibi ta’liken de boşayamaz.²⁶ Hz. Peygamber (sav) “Nikâhtan önce boşama yoktur.”²⁷ ve “İnsanoğlu sahip olmadığı bir şeyi adar, azad eder ve boşarsa bunlar hükümsüzdür.”²⁸ diyerek bu tasarrufun sonuç doğurmayacağını açıkça beyan etmiştir.

Talâkın gerçekleşmesi bazen bir mekâna bağlanabilmektedir. Meselâ kocanın karısına “İstanbul’da boş ol.”, “Ahmed’in evinde boş ol.”, “Gökte boş ol.” gibi sözler

²² Bilmen, *Hukûku İslâmiyye*, 2/232; Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, 60; Döndüren, *Delilleri ile Aile İlmihali*, 390.

²³ Abdurrahmân Sâbûnî, *Şerhu Kanûni’l-ahvâlî’ş-şahsiyyeti’s-Sûrî* (Dımaşk: Câmiatu Dımaşk, 1986), 2/31; Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve edilletüh*, 9/6971; Döndüren, *Delilleri ile Aile İlmihali*, 390, 391.

²⁴ Şemsu’l-Eimme Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebûsût* (Beyrût: Dâru’l-Ma’rife, 1993), 6/151; Bilmen, *Hukûku İslâmiyye*, 2/233, 236.

²⁵ Nureddin es-Sâlimî, *Şerhu’l-Câmi’i’s-sahîh*, nşr. Suûd b. Hamd (b.y.: y.y., 1993), 3/70.

²⁶ Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/243; Muhammed b İsmâîl el-Emîr es-San’ânî, *Sübûlü’s-selâm şerhu Bulûğî’l-merâm* (Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1998), 3/47; Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi’l-Kitâb* (Beyrût: el-Mektebetu’l-İlmiyye, ts.), 3/46; Abdulmelik Abdurrahman es-Sa’dî, *et-Talâk ve elfâzuhu’l-muâsıra fî dav’i’l-fıkhî’l-İslâmî* (Amman: y.y., 2010), 103; Mahmûd Ali es-Sertâvî, *Fıkhü’l-ahvâlî’ş-şahsiyye* (Amman: Dâru’l-Fıkr, 2013), 145; Ahmed Gandûr, *el-Ahvâlu’ş-şahsiyye fî Teşrî’l-İslâmî mea beyâni kanûni’l-ahvâlî’ş-şahsiyye li’l-kadâi fî mehâkimi’l-Kuveyt* (Kuveyt: Mektebetu’l-Felâh, 2006), 399.

²⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâit (Beyrût: Dâru’l-Risâletü’l-Âlemiyye, 2009), “Talâk”, 17 (No: 2048, 2049).

²⁸ Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kâhire: Dâru’l-Hadîs, 1995), 6/401; Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnâvutî - Muhammed Kamil Karabelli (Beyrût: Dâru’l-Risâleti’l-Âlemiyye, 2009), “Talâk”, 7 (No. 2190); İbn Mâce, “Talâk”, 17 (No. 2047); Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî* (Mısır: Şeriketu Mektebe ve Matbea Mustafâ el-Bâbî, 1975), “Talâk”, 6.

söylenmesi durumunda talâk mekâna bağlanmış olmaktadır. Hanefîlere²⁹ ve Zeydîlere³⁰ göre, talâk isteği bir yer-mekan şartına bağlanınca talâk hemen meydana gelir. Çünkü talâkın bir yere tahsis edilmesi söz konusu olmayıp, yani filan yerde talâk meydana gelip filan yerde meydana gelmemesi diye bir şey yoktur. Talâk verildiği her mekânda geçerli olur. Ancak koca “Ahmed’in evinde boş ol”, “İstanbul’da boş ol” sözünden eğer “Ahmed’in evine gittiğinde boş ol”, “İstanbul’a gittiğin zaman boş ol.” manasını kast ettiğini söylerse bu iddiası diyaneten kabul edilir. Yani müftü buna göre fetva verir. Ancak mahkeme tarafından bu kabul edilmez.³¹

Şartlı boşamanın ikrah altında söylenmesi halinde, Hanefîlere göre bu geçerli olup diğer mezheplere göre hem yemin hem talâk bağlamında bir sonuç doğurmamaktadır. Zira diğer üç mezhebe göre ikrah ile talâk meydana gelmemektedir.³² Nitekim Hz. Peygamber (sav) “Kuşkusuz Allah, ümmetinden yanılma, unutma ve yapmaya zorlandıkları şeyin hükmünü kaldırmıştır.”³³ buyurmuştur.

Klasik anlayışa göre talâkın ta’lîki, nezir ve yemin gibi olup, kişi nezir ve yeminden rucû’ edemeyeceği gibi talâkı şarta bağlayan kimse de, bu ta’lîkenden rucû edemez. Bu sebeple talâkı şarta bağlayan kimse ardından pişman olsa bile, koyduğu bu şartı iptal edemez. Konulan şarta ya muvafakat edecektir ya da muhalefet edecektir. Muhalefet ederse boşama meydana gelecektir.³⁴

Şartlı talâk bazen bir çözüm yolu olarak da kullanılmıştır. Tehlikeli uzun sefere çıkan kimseler dönememe ihtimali karşısında eşlerinin bir ömür boyu beklememeleri ve mağdur olmamaları için “Eğer altı aya kadar gelmezsem, hanımım boştur.” şeklinde boşamalarını şarta bağlamışlardır. Böylece koca dönmediği takdirde kadın bir ömür boyu beklemek zorunda kalmamaktadır.³⁵

Dört mezhebin şarta bağlı boşamayı geçerli sayması neticesinde, konu ile ilgili birçok tikel mesele ele alınmış, her mezhebin furû literatüründe oldukça geniş bir yer

²⁹ Bilmen, *Hukûku İslâmiyye*, 2/255.

³⁰ Ansî, *et-Tâci’-l-müzehheb*, 2/143.

³¹ Bk. Serahsî, *Mebûsât*, 6/116, 117; İbnü’l-Hümâm Kemâlüddîn Muhammed b. Abdülvehid es-Sivâsî, *Fethu’l-kadir* (Beyrût: Dâru’l-Fikr, ts.), 4/24; Bilmen, *Hukûku İslâmiyye*, 2/255; Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, 59.

³² Serahsî, *Mebûsât*, 24/41, 42; Ali Bardakoğlu, “İkrah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/35; Zeydân, *el-Mufasssal fi ahkâmî’l-mer’e*, 7/374.

³³ İbn Mâce, “Talâk”, 16 (No. 2043); Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*. thk. Mustafa Dîb el-Bugâ (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1993), “Talâk”, 10.

³⁴ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 7/434; İbn Âbidîn Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülaziz, *Reddül-muhtâr ale’l-Dürri’l-muhtâr* (Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1992), 3/342; Ebû Zehra, *el-Ahvâlü’ş- şahsiyye*, 301; Zeydân, *el-Mufasssal fi ahkâmî’l-mer’e*, 7/476.

³⁵ Hasan Moğol, “Osmanlı Aile Hukukunda Şartlı Talâk”, *Diyanet Dergisi* 27/2 (1991), 137.

tutmuştur. İnsanlar en basit ve garip meselelerde bile boşamayı şarta bağlamışlar ve bu alışkanlık topluma yayılmıştır. Fıkıh kitaplarında şartlı boşama ile ilgili çok farklı örnekler görülmektedir.³⁶

Bu görüş sahiplerine göre dört mezhep bu meselede ittifak etmiş olup, muallak talâkın geçerli olduğuna dair icmâ' vardır.³⁷

1.1. Şarta Bağlanan Talâkı Geçerli Sayanların Delilleri

Bu konudaki delilleri Kur'ân, Sünnet ve akli olmak üzere üç alt başlıkta toplamak mümkündür.

1.1.1. Kitap

a. Kur'ân'daki talâk ile ilgili ayetler mutlak olup, bu ayetlerde derhal boşama (müneccez) ile şartlı boşama arasında bir ayırım yapılmamış ve talâkın meydana gelmesi herhangi bir şeyle kayıtlanmamıştır. Kural olarak mutlak olan bir hüküm, bir şeyle kayıtlanmadığına dair bir delil bulunmadığı sürece onunla mutlak olarak amel edilir. Bundan

³⁶ Bu örneklerden bazıları şunlardır: Bir şeyi engellemek maksadı ile yapılabilir. Kumar oynarsam boş olayım. İçki içersen boşsun. Filan ile konuşursan boşsun. Şart bazen kadının veya erkeğin kudreti haricinde bir şey olabilir. Hayız dönemine girdiğinde boşsun. Bu sene kar yağarsa boşsun. Kız doğurursan boşsun. Oğlum ölürse boşsun. Ciddiyetten uzak ve garip hususlarla şarta bağlanabilir. Koca "Bu küpteki suyu içmesem boşsun." deyip küpün içinde su yoksa veya "Eğer filanı öldürmesem sen boşsun." deyip bu adam daha önce ölmüş ise derhal talâk meydana gelir. Lafızların zahiri hükme tesir etmektedir. Koca eşine "Erkek çocuğa hamile isen bir kere, kız çocuğa hamile isen iki kere boşsun." derse kadın hem kız hem erkek çocuk doğurursa üç boşama meydana gelir. Hanefî ve Hanbelîlere göre koca eşine "Sen her günde boşsun." derse, üç günde üç talâk lazım gelir. Hanefîlere göre kişi "Evlendiğim her kadın her seferinde boş olsun" dendiğinde, her evlendiğinde anında talâk gerçekleşir. Tekrar aynı kadınla evlenirse tekrar hemen boşama gerçekleşir. Üçüncü defa evlenirse evlenmenin hemen akabinde boşanma meydana gelir. Kadın gidip başkası ile evlenip ve boşanıp tekrar o koca ile evlenirse, evlendiği anda hemen tekrar boşama gerçekleşir. Çünkü "her seferinde" sözünde daimilik anlamı vardır. Mâlikîlere göre koca "Eşim hayatta olduğu müddetçe evleneceğim her kadın boştur." derse eşi hayatta olduğu müddet evleneceği her kadından boş olmuş olur. Koca eşine "Her ne zaman babanın evine gidersen boşsun." derse kaç defa giderse o kadar boş olur. Çünkü lafız bunu gerektirmektedir. Bir kimse "Eğer kölemi dövmezsem eşim boş olsun" deyip kölesi kaçsa ve dövmeden ölürse hanımı ondan boş olur. Hanbelî mezhebine göre bir kimse eşine "Bir şahıs ile konuşursan boşsun ve uzun boylu bir adamla konuşursan boşsun, siyah yüzlü bir adamla konuşursan boşsun." dedikten sonra zevcesi uzun boylu, siyah yüzlü bir şahıs ile konuşsa üç talâkla boş olmuş olur. Benzeri görüşler Şafîî ve Hanefî mezhebinde de mevcuttur. Bk. Serahsî, *Mebûsât*, 6/105; Ebû İshâk İbrahim b. Ali eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb* (b.y.: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, ts.), 3/21; Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Delilleri ile Büyük Şafîî Fıkhu Muğni'l-Muhtâc*, çev. Soner Duman (İstanbul: Mirac Yayınları, 2015), 13/451; Sa'dî, *et-Talâk ve elfâzuhu'l-muâsıra*, 101; Cezîrî, *el-Fikh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, 4/323; Bilmen, *Hukûku İslâmiyye*, 2/232, 239, 255, 257; Gandûr, *el-Ahvâlu's-Şahsiyye*, 421.

³⁷ Sübkî, *ed-Durretü'l-Mudiyye*, 11-13; a.mlf., *en-Nezerü'l-muhakkik fi'l-hilfi bi't-talâki'l-muallak* (Şam: Matbatu't-Terakkî, 1347), 57. Bk. Muhammed Zâhid Keversî, *el-İşfâk alâ ahkâmi't-talâk* (b.y.: Âsîtâne, ts.), 55.

dolayı kocanın ister tencîz suretiyle ister ta'lik suretiyle veya bir başka şekilde dilediği gibi talâk verme hakkı vardır.³⁸

Şarta bağlanan talâkın hükmü ile ilgili olarak doğrudan bir nass olmadığından mesele nasslarla ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Bu konudaki ayet ve hadisler incelendiğinde ilgili ayetlerin mutlak olmayıp, talâkın nasıl yapılacağına dair ayrıntılı hükümler ortaya koydukları görülmektedir. Örneğin boşamanın kadının temizlik dönemi içerisinde olması gerektiği, iki adil şahidin huzurunda olması, ilk iki boşamada kocanın dönüş hakkının olduğu, üçüncü boşamadan sonra ise dönüş yapılamayacağı ifade edilmektedir. “Boşama ikidir... Onu boşadığında... Siz kadınları boşadığınızda...”³⁹ gibi ayetlerin ibaresinden talâkın ileriye yönelik yapılabileceği anlaşılmamakta, aksine boşamaların müneccez olarak yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.⁴⁰

b. “Ey iman edenler! Akitlerin (gereğini) yerine getirin.”⁴¹ ayetine göre yapılan akitlerin gereğini yapmak gerekir. Talâk şarta bağlanıp şart gerçekleştiğinde, talâkın vukuu ile akdin gereği yerine getirilmiş olur.⁴²

Bu ayet akitlerle ilgili olup, doğrudan boşama ile ilgili bir ayet değildir. “Akid” terimi İslam hukuku kaynaklarında dar ve geniş olmak üzere iki manası vardır. Geniş manada tek tarafın veya iki tarafın irade beyanlarından oluşan bir işlem iken, dar manada ise icab ve kabule dayanan bir işlemdir. Akid kelimesi mutlak olarak kullanıldığında dar manada kullanılması daha yaygın olup tek taraflı hukuki işlem anlamında kullanıldığı takdirde ayrıca bunun belirtilmesi gerekmektedir. Ayetteki “el-ukûd” (akitler) kelimesi, mutlak olarak kullanıldığından, tek taraflı tasarrufları kapsamaması gerekir. Şarta bağlanan talâk, tek taraflı bir tasarruf olduğundan yukarıdaki ayetin kapsamına girmemelidir.⁴³

³⁸ Sübkî, *en-Nezerü'l-muhakkik fi'l-hilf*, 57; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 9/6972; Şeltût - Sâysis, *Mukârenetü'l-mezâhib fi'l-fıkh*, 108; İbn Hamdu'l-Hekîl, “İn'ikâdu'l-yemîn bi-sîgati't-ta'lik”, 560; Döndüren, *Delilleri ile Aile İlmihali*, 389.

³⁹ el-Bakara 2/229-231.

⁴⁰ Bk. el-Bakara 2/229, 230, 231; et-Talâk 65/1,2; Mahmûd Şeltût, *el-Fetâvâ* (Kâhire: Dâru'l-Meşrûk, 2004), 258; Ahmet Şerebâsî, *Sorulu-Cevaplı İslam Fıkhı*, çev. Mustafa Özcan - Ahmet İyibildiren - Bekir Ağlamaz (İstanbul: Özgü Yayınları, 1998), 2/383.

⁴¹ el-Mâide 5/1.

⁴² Şeltût - Sâysis, *Mukârenetü'l-mezâhib fi'l-fıkh*, 108; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 9/6973; Kuleysî, *Ahkâmu'l-üsr*, 2/57.

⁴³ Bk. Murat Osmanoğlu, *Şarta Bağlanan Talâk* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2002), 50.

Ayrıca bu ayet Allah'ın gereğini yapılmasını emrettiği akitlerle ilgilidir. Allah'ın razı olmadığı, yapılmasını istemediği ve günah üzere olan işlemlerle ilgili değildir. Bu gibi işlemlerin gereğini yerine getirmek caiz değildir. Boşama da böyledir.⁴⁴

1.1.2. Sünnet

a. Hz. Peygamber, “Müslümanlar şartlarına bağlıdırlar.”⁴⁵ buyurmuştur. Koca, talâkı bir şarta bağladığında şart gerçekleştiğinde bu hadise göre talâkın da gerçekleşmesi gerekmektedir.⁴⁶

Bu hadis “Müslümanlar, aralarında belirledikleri şartlara uyarlar.” manasında, karşılıklı anlaşmalarda koşulan şartlarla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Talâk ise tek taraflı bir işlem olup karşılıklı bir anlaşma değildir. Bu hadis genel bir mana ifade etmekte, boşamaya özel bir hüküm getirmemektedir.

Bu görüş sahipleri sahâbe ve tabiîn fetvalarını da delil olarak zikretmişlerdir. Bu görüşlerden bazıları şu şekildedir:

b. İbn Ömer, bir adamın eşine “Evden çıkarsan kesin olarak boşsun.” demesi ile ilgili olarak “Eğer çıkarsa kocasından kesin olarak boşanmış olur, eğer çıkmazsa bir şey gerekmez.”⁴⁷ demiştir.

c. İbn Mesûd, eşine “Şöyle şöyle yaparsan boşsun” diyen ve eşi de belirtilen şeyi yapan adam hakkında “Karısı bir talâkla boş olmuş olur. Ancak kocası onun üzerinde başkalarından daha fazla hak sahibidir.”⁴⁸ demiştir.

d. Ebû Zer el-Gıfârî'nin hanımının Kadir gecesi ile ilgili bir soruda ısrar etmesi üzerine, ona “Bir daha sorarsan boşsun.” dediği rivayet edilmiştir.⁴⁹ Bu rivayette bir şeyden engelleme geyesi ile boşamaya ta'lik yapılmıştır.

e. Hz. Âişe'den şöyle rivayet edilmiştir: “Ne kadar büyük olursa olsun her yemine keffaret gerekir. Ancak azat etme ve talâk hariç (bu ikisinden kurtuluş yoktur).”⁵⁰

⁴⁴ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 9/482.

⁴⁵ Buhârî, “İcâre”, 14; Tirmizî, “Ahkâm”, 18; Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 12.

⁴⁶ Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, 3/21; Halid Alî Süleyman Benî Ahmed, *Muhâlefetü'l-İmâm İbn Hazm ez-Zâhirî li'l-eimmeti'l-erbaa fi fihhi'l-ahvâlî's-şahsiyye ve'l-muâmelât* (Amman: Dârü'l-Hamid, 2006), 191.

⁴⁷ Buhârî, “Talâk”, 10.

⁴⁸ Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Ta'lik: İbn Türkmânî (b.y.: Meclisü Dâireti'l-Meârifî'n-Nizâmiyye el-Kâine fi'l-Hind, 1344), 7/356.

⁴⁹ Sübkî, *ed-Durretü'l-mudiyye*, 17; Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim El-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkîn an Rabbi'l-âlemîn* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1991), 3/49; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletüh*, 9/6973.

⁵⁰ İbn Abdilber, *et-Temhîd* (Mağrib: Vizâretü Umûmi'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1387), 20/90; Sübkî, *ed-Durretü'l-Mudiyye*, 17; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletüh*, Dâru'l-Fikr, 9/6973.

f. İbrahim en-Nehâî⁵¹ ve Saîd b. Müseyyeb'e göre şartlı talâk geçerlidir.⁵²

g. Ebû Zinâd'dan⁵³, Medine'deki fakihlerin şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Bir adam karısına ‘Geceye kadar evden çıkarsan boş ol.’ derse, kadın da geceden önce evden çıkarsa boş olmuş olur.”⁵⁴

h. Urve b. Zübeyr'den şöyle rivayet edilmiştir: Zübeyr b. Avvâm, eşi Esmâ bint Ebû Bekr'i dövdüğü esnada Esmâ bağırması, Abdullah b. Zübeyr de annesinin sesini duyması üzerine annesini babasının elinden kurtarmaya gelmişti. Zübeyr, Abdullah'a, “Eğer annene yardım edersen annen boş olsun.” demesi üzerine babasının boşama tehdidini aldırılmadan Abdullah annesini kurtarmıştı. (Şartlı talâk sebebiyle) Zübeyr eşinden boşandı.”⁵⁵ Zübeyr boşamayı şarta bağladığından, şart gerçekleşince boşama gerçekleşmiştir.

Şartlı talâkın geçerli olduğunu savunanlara göre sahâbe ve birçok tabîîn büyüğü bu görüşte olup, sahabenin kavli de hüccettir. Bu rivayetler şarta bağlanan talâkın, şart gerçekleşince meydana geleceğini göstermektedir.⁵⁶

Konu ile ilgili olarak sahabeye atfedilen rivayetleri incelediğimizde, Hz. Âişe'ye atfedilen hadis İbn Abdilber'in *et-Temhîd*'inde senedsiz olarak zikredilmekte, başka bir hadis kaynağında geçmemektedir. İbn Mesûd'un rivayetinin munkatı' olduğu, bu sebeple hadisin zayıf olduğu,⁵⁷ Taberânî'de geçen Urve b. Zübeyr'den yapılan rivayetin de zayıf olduğu söylenmiştir.⁵⁸ Ebû Zer'e atfedilen rivayeti ise hadis kitaplarında bulamadık. İbn Ömer'in şartlı talâkın geçerliliği konusundaki görüşü, Buhârî'nin *Sahih*'inde rivayet edilmiştir. Şartlı talâkın geçerli olacağı konusunda elimizde sahih rivayet olarak sahabeden İbn Ömer'in görüşü vardır. Tabîîn büyüklerinden de şarta bağlı boşamaların geçerli olduğu görüşü nakledilmiştir. Delil olarak getirilen sahabe ve tabîîn fetvalarını teyid edecek Hz. Peygamber'den (sav) rivayet edilen bir hadis bulunmamaktadır.

⁵¹ Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403), 6/225.

⁵² İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 9/477.

⁵³ Hadis hafızı ve fakih tabîîdir. Ali Osman Koçkuzu, “Ebû'z-Zinâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/354.

⁵⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7/356.

⁵⁵ Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1983), 1/121; Ebû Mâlik Kemal b. es-Seyyid Sâlim, *Sahihu fihî's-sünne ve edilletuhû ve tavidhu mezâhibi'l-eimme* (Kâhire: el-Mektebetü't-Tevfikkiye, 2003), 3/303.

⁵⁶ Sübkî, *ed-Durretü'l-mudiyye*, 17, 18.

⁵⁷ Bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkîn*, 3/49; İbn Hamdu'l-Hekîl, “İn'ikâdu'l-yemîn bi-sîgati't-talâk”, 562; Ebû Mâlik, *Sahihu fihî's-sünne ve edilletuhu*, 3/303.

⁵⁸ Ebû Mâlik, *Sahihu fihî's-sünne ve edilletuhû*, 3/303.

Şarta bağlı boşama şekli Hz. Peygamber (sav) devri sonrası ortaya çıkan bir mesele olup, talâkın geçerli olacağına dair fetvalar, sahabe ve tabiînin kendi içtihatları olduğu anlaşılmaktadır. Şartlı boşamayı geçerli sayan sahabî ve tabiîn fetvaları yanında, boşamanın geçerli olmayacağı görüşü de bazı sahâbe ve tabiîne izafe edilmiştir.⁵⁹

1.1.3. Aklî Delil

a. Boşamanın şarta bağlanması kocanın eşi üzerindeki otoritesini artırıcı bir unsurdur. Koca eşinin davranışlarını düzeltmesi için talâkı ta'lik edebilir. Şayet eşi bu şarta riayet ederse talâk gerçekleşmez ve evlilik hayatı devam eder. Eşi bu şarta riayet etmezse bu bir anlamda ayrılmayı tercih ediyor demektir.⁶⁰

Şarta bağlanan talâkta söz konusu şartın kadının kudreti dahilinde bir şey olup olmadığı değerlendirmeye alınmamaktadır. Şart kadının ihtiyarında olabileceği gibi, "Bu sene yağmur yağarsa boşsun." gibi kadının kudreti haricinde de olabilmektedir. Talâkın nasıl kullanılacağı ayet ve hadislerde belirlenmiş ve Allah Teâlâ "Sınırları aşmayın."⁶¹ buyurmuştur. Talâk, kadına gözdağı vermek için meşru kılınmamıştır. Erkeğin sorumsuzca davranışından dolayı boşanma ile cezalandırıldığı düşünülse bile, böyle bir durumda asıl mağdur olan kadın ve çocuklardır.⁶²

b. İskat tasarrufları, şarta ve zamana bağlanabilen tasarruflardır. Boşanma, kocanın evlenme ile karısı üzerinde elde ettiği haklardan olup bu haktan vazgeçmesi bir iskat tasarrufudur. Bu sebeple boşanma şarta ve belli bir zamanın gelmesine bağlanabilir.⁶³

c. Bu görüş ihtiyata uygun olan görüştür. Boşama gerçekleşmeyeceğini söyleyenler, insanları boşamanın ciddiyetinden uzaklaştırmakta ve Allah'ın sınırlarını aşmada cüret vermektedirler. Talâk ciddi bir hadisedir. "Sakın Allah'ın ayetlerini eğlenceye almayın."⁶⁴ ayeti bu şekilde boşamaların basitleştirilmesini reddetmektedir. Boşamanın

⁵⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 9/478; İbn el-Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakkîn*, 3/66;4/98.

⁶⁰ Bk. Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletüh*, 9/6974; Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", 12.

⁶¹ el-Bakara 2/229.

⁶² Muammer Erbaş, "Boşanma Örneğinde Dini Ahkâmın Kur'ân ve Sünnet Işığında Güncellenmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (2013), 25.

⁶³ Nevevî, *el-Mecmû'*, 17/152; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletüh*, 9/6974; Döndüren, *Delilleri ile Aile İlmihali*, 388; Abdulvahhâb Hallâf, *Ahkâmü'l-ahvâlî-ş-şahsiyye fi'ş-şerîati'l-İslâmîyye* (Kuveyt; Dâru'l-Kalem, 1990), 137; Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, 58; Bedrân Ebu'l-Ayneyn Bedrân, *Ahkâmü'z-zevâc ve't-talâk fi'l-İslâm* (Mısır: Matbaatu Dâri't-Te'lif, 1961), 237; Selahattin Yılmaz, *Ahvâlî Şahsiyye Kanunlarının Boşanma Konusunda Getirdiği Yenilikler (Klasik Fıkıh Düşüncesiyle Mukayeseli)* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyala Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 239-242.

⁶⁴ el-Bakara 2/231.

geçerli olmadığı söylendiği takdirde, kocalar ağzına geldiği şekilde defalarca boşayabilmekte ve Allah'ın boşanma konusundaki ayetlerini eğlenceye almış olmaktadır.⁶⁵

d. Muallak talâk, sarîh boşama biçimidir. Burada boşamayı ifade için açık sözler kullanılınca niyete bakılmaz. Talâkın ta'likî ile her ne kadar bir şeyi yaptırmak veya engellenmek isteniyorsa da burada kasıtlı bir şekilde talâkın talebi söz konusudur. Şart gerçekleştiğinde, kocanın maksadı olan talâk da vuku bulacaktır.⁶⁶

e. Kişinin koştuğu şartın gerçekleşmesi ile kendine lazım kıldığı şeyin gereğini yapması gerekmektedir.⁶⁷ “Kelâmın i'mâlî ihmâlinden evladır.”⁶⁸ ilkesi gereği boşama gerçekleşecektir.⁶⁹

Kuleysî, *Ahkâmu'l-üsre* adlı kitapta tarafların görüşlerini serdettikten sonra cumhurun görüşünü tercih etmektedir.⁷⁰ Zekiyüddîn Şa'bân da bu görüştedir.⁷¹ Suûd'daki fetva komisyonu da bu görüşe uygun karar almıştır.⁷²

Görüldüğü üzere bu görüş, konuyla ilgili doğrudan ve açık bir delile dayanmayıp, daha çok koşulan şartlara uymayı, verilen sözlere bağlı kalmayı emreden genel anlamlı âyet ve hadisler, bazı sahabî görüşlerine ve kişilerin kendi yetkilerini serbest iradeleri ile şarta bağlayabilecekleri yönündeki hukuk kuralına dayandırılmıştır.⁷³

2. Şarta Bağlanan Talâkı Geçerli Saymayanlar

Zâhirî⁷⁴ ve Caferîler'e⁷⁵ göre hangi suretle olursa olsun bir şarta bağlanan talâk, bu şart gerçekleşse bile meydana gelmez. İmam Şâfiî'nin ashabından Ebû Abdurrahman

⁶⁵ Kuleysî, *Ahkâmu'l-üsre*, 2/68, 69.

⁶⁶ Sübkî, *en-Nezerü'l-muhakkik*, 45, 57; Kuleysî, *Ahkâmu'l-üsre*, 2/68, 69; Döndüren, *Delilleri ile Aile İlmihali*, 392; H. İbrahim Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi* (Erzurum: EKEV Yayınları, 2000), 256.

⁶⁷ İbn Teymiyye, *Risâletü'l-ictimâ' ve'l-iftirâk*, 61; Abdurrahman İmrânî, “el-Halfu bi't-talâk metâ yeka”, *Elve'yu'l-İslâmî*, 441 (1423), 69; Zeydân, *el-Mufasssal fi ahkâmi'l-mer'e*, 7/483.

⁶⁸ Mecelle, 60. Madde.

⁶⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Şarta Bağlı Boşama” (Erişim 10 Eylül 2022).

⁷⁰ Kuleysî, *Ahkâmu'l-üsre*, 2/68, 69.

⁷¹ Zekiyüddîn Şa'bân, *ez-Zevâc ve't-talâk fi'l-İslâm* (Kahire: ed-Dâru'l-Kavmiyye li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1964) 109,110; Sâlim el-Behnesâvî, *Kavâninü'l-üsre beyne aczi'n-nisâ ve da'fi'l-ulemâ* (Kuveyt: Dârü'l-Kalem, 1984), 252.

⁷² Abdurrahman İmrânî, “Hel Yuhteseb et-talâkü'l-muallak alâ şart?”, *Elve'yu'l-İslâmî* 439 (1423), 82.

⁷³ DİB, “Şarta Bağlı Boşama”.

⁷⁴ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 9/476-483; Şeltût - Sâys, *Mukârenetü'l-mezâhib fi'l-fıkh*, 108; Bilmen, *Hukûku İslâmiyye*, 2/240; Sâbık, *Fikhu's-Sünne*, 3/23; Döndüren, *Delilleri ile Aile İlmihali*, 392,393. İbn Teymiyye, *Dâvüd ez-Zâhirî'nin bu görüşte olduğunu söylemektedir. İbn Teymiyye, Mecmûu fetâvâ*, 33/224.

⁷⁵ Muhammed Cevâd Mugniyye, *el-Fikhu alâ mezâhibi'l-hamse* (Beyrût: Dâru'l-Cevâd, 2000), 413; a.mlf., *Fikhu'l-İmâm Ca'ferî's-Sâdk* (Kum: İntişârâtü Kudûsî Muhammedî, ts.), 9; Acar, “Talâk”, 39/497. Ayrıca bkz.; Et-Tûsî, *el-Mebsût*, 5/14, 20, 36, 43; Ebu'l-Kâsım Necmuddîn Cafer b. Hasen el-Hillî, *Şerâiu'l-İslâm* (Beyrût:

b. Yahya b. Abdilazîz⁷⁶ de şartlı talâkı geçerli saymamıştır. Buradaki şartın yemin manasında olup olmaması da sonucu değiştirmez. Ta'lik şeklinde söylenen cümle hüküm-süz, boş bir cümledir. Evlilikte sadece müneccez sığa geçerli olduğu gibi talâkta da sadece müneccez sığa geçerlidir.⁷⁷ Allah Teâlâ boşamanın belli bir şekil üzerine yapılmasını istemiştir. Bu şekle uymayan boşamalar geçerli olmayıp, Allah'ın koymuş olduğu sınırların aşılması demektir.⁷⁸

Caferîler'e göre boşamanın, cinsel beraberliğin olmadığı kadının temizlik döneminde, iki şahit huzurunda, müneccez olarak, evli olduğu kadına, talâk sığası ile beraber talâkı kastederek yapılması gerekmektedir. Şarta bağlanan boşamalar ta'lik içerdiğinden boşamanın kadının temizlik dönemine denk gelip gelmeyeceği belli olmayıp, iki şahit bulunmadığından ve müneccez olmadığından bu boşama şekli geçerli değildir.⁷⁹

Mevcut olan bir şeye ta'lik edilen boşama müneccez kapsamına girmektedir. "Eğer bu benim eşim ise boştur", "Gökyüzü bizim üzerimizde ise sen boşsun." şeklindeki ta'likler sureten bir ta'lik olup, tencizen boşama söz konusudur.⁸⁰

Hz. Ali, Şureyh, İkrime, Atâ ve Tâvûs'a göre şarta bağlanan talâk geçerli olmayıp, böyle bir şart, boş bir sözden ibarettir.⁸¹ Bazı kitaplarda sahabe ve tabiinden bazı

Dâru'l-Kârî, 2004), 3/10; Ebû Zehra, *İmam İbn Teymiyye*, çev. Mehmet Erdoğan (İstanbul: İslamoğlu Yayıncılık, 1988), 409.

⁷⁶ İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, 33/71; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkîn*, 4/78; a.mlf., *İğâsetü'l-lehfân min mesâiyidi's-şeytân* (Kâhire: Dârü't-Takvâ li't-Turâs, 1999), 169. İsmi Ahmet b. Yahyâ b. Abdilazîz el-Bağdâdî Ebû Abdurrahmân eş-Şâfiî olup, Bağdat'ta İmam Şâfiî'nin ders halkasından ve onun ashabının ileri gelenlerinden biridir. Ardından İbn Ebî Dâvûd'a tabi olmuştur. Ona göre geçici bir zamana bağlanan mut'a nikahı caiz olmadığından talâkı bir şeye veya zamana bağlamak da caiz değildir. Tâcüdûddin Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, (b.y.: Hicr li't-Tibâa, 1413), 2/64-66.

⁷⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkîn*, 4/78; Benî Ahmed, *Muhâlefetü'l-İmâm İbn Hazm*, 192; Şelebî, *Ahkâmu'l-üsre fi'l-İslâm*, 516.

⁷⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 9/478, 479; Şeltût - Sâiyis, *Mukârenetü'l-mezâhib*, 109-112; Zeydân, *el-Mufassal fi ahkâmî'l-mer'e*, 7/482; Benî Ahmed, *Muhâlefetü'l-İmâm İbn Hazm*, 180.

⁷⁹ Bk. Et-Tûsî, *el-Mebsût*, 5/43; Muhammed b. Hasen el-Hür el-Âmilî, *Tafsîlu vesâilî's-Şîa ilâ tahsîli mesâilî's-Şerîa* (Kum: Müessesetü' Âli Beyt, 1414), 22/31, 41; el-Hucce eş-Şeyh Yusuf el-Fakîh, *el-Ahvâlu's-sahsiyye fi fikhi Ehli'l-Beyt* (Beyrût: Dâru'l-Advâ', 1989), 305; Hillî, *Şerâiu'l-İslâm*, 3/10; Ahmet Niyazov, "Caferî Fıkıhında Boşama Mahdudiyetleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 15 (2010), 246; Muğniyye, *el-Fikhu alâ mezâhibi'l-hamse*, 414; a.mlf., *Fikhu'l-İmâm Ca'ferî's-Sâdik*, 6/9, 14.

⁸⁰ Seyyid Alî Tabâtâbâi, *Riyâdü'l-Mesâil* (Kum: Müessesetu'n-Neşru'l-İslâmî, 1420/1999), 11/61; Komisyon, *Meşrû' Kânûnu'l-Ahvâlî's-sahsiyye el-Muvahhad li-İklîmeyni'l-Mısır ve's-Sûrî* (Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1996), 143; Zeydân, *el-Mufassal fi ahkâmî'l-mer'e*, 7/462.

⁸¹ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 6/406; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 9/478; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkîn*, 3/53; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (İstanbul: İz yayıncılık, 1999), 1/364; Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, 257; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 392; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletüh*, 9/6974; İbn Hamdu'l-Hekîl, "in'ikâdu'l-yemin bi-sîgati't-ta'lik", 563.

kimselerin ismi verilerek şarta bağlı talâkı geçerli saymadıkları ifade edilmektedir.⁸² Ancak bunu doğrulayacak bir hadis kaynağı ve rivayet olmadığından bu görüşün onlara nisbet edilmesi yeterli değildir. Bu sebeple bu isimleri zikretmeyi gerek görmedik. Cessâs, Tahavî'den yaptığı nakilde “Ashabımız, Süfyân es-Sevrî ve İmam Şafii'ye göre bir vakte veya şarta talik edilen talâk geçerli değildir.” demektedir.⁸³

Bu görüşte olan âlimler de şarta bağlı talâkların Hz. Peygamber devri sonrası ortaya çıkması sebebi ile bu çeşit boşamayı bid'î boşama olarak nitelendirmişlerdir.⁸⁴ Bu görüş günümüzde İslam hukukçuları arasında yayılan ve kabul gören bir görüştür.

2.1. Şarta Bağlanan Talâkı Geçerli Saymayanların Delilleri

Bu görüş sahiplerinin dayandığı Kur'ân, Sünnet ve akli delilleri şöyledir.

2.1.1. Kitap

a. Kur'ân ve hadislerde boşamanın kadının temizlik dönemlerine dikkat edilerek temizlik dönemi içinde boşanması gerektiği, boşama esnasında iki adil şahidin getirilmesi ve boşama öncesi sulh girişimi istenmektedir. Boşamayı şarta izafe eden biri, bu boşamanın kadının temizlik veya hayız dönemine denk gelip gelmeyeceğini bilemeyeceği gibi şahit tutma imkânı ve sulh girişimi de mümkün olmayacaktır. Bu şekildeki boşamalar Kur'ân'ın öğrettiği, meşru olan boşama biçimi olmayıp, bid'î boşama kapsamına girmektedir.⁸⁵

b. Kur'ân'da bahsedilen talâk çeşidi, müneccez talâktır. “Boşama ikidir... Onu boşadığında..., Siz kadınları boşadığınızda...”⁸⁶ ayetlerinin ibaresinden boşamanın şarta bağlanamayacağı ve bilfiil boşamanın vuku bulacağı anlaşılmaktadır. Muallak ve muzâf talâkın meydana geleceğine dair Kur'ân'da bir ayet yoktur.⁸⁷ Allah Teâlâ “Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur.”⁸⁸

⁸² Gessân, *ez-Zevâc ve't-talâk*, 144.

⁸³ Ebu Bekir Ahmed el-Cessâs, *Muhtasarü İhtilâfi'l-Ulemâ'*, thk. Abdullah Nezir (Beyrût: Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 1996), 2/438; Zeki Koçak, “Şart Nazariyesi Açısından İslam Aile Hukukunda Evlenme ve Boşanma”, *EKEV Akademi Dergisi* 19/64 (Güz 2015), 363. Cessâs'ın bu ibaresinde bir eksiklik olmalıdır. Bu cümle “Şart gerçekleşmedikçe ve söz konusu zaman gelmedikçe talâk gerçekleşmez.” manasında olmalıdır. Çünkü devamında Mâlik'e göre şartı beklemezsizin boşamanın derhal gerçekleşeceği ifade edilmektedir.

⁸⁴ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/364.

⁸⁵ Cemâluddîn Muhammed b. Muhammed Saîd el-Kâsimî, *Mehâsinü't-te'vil* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418), 9/255.

⁸⁶ el-Bakara 2/229-231.

⁸⁷ Bk. el-Bakara 2/229, 230, 231; Mahmûd Şeltût, *el-Fetâvâ*, 258; Ahmet Şerebâsî, *Sorulu-Cevaplı İslam Fıkhı*, 2/383.

⁸⁸ et-Talâk 65/1.

buyurmuştur. Bu şekildeki talâk Allah'ın koymuş olduğu sınırları aşmak demektir. Allah ve Resûlünün bize bildirdikleri arasında böyle bir talâk şekli yoktur.⁸⁹

2.1.2. Sünnet

a. Resûlullâh (sav) döneminde yapılan boşamalar da ta'lik suretinde değil tencîz suretinde yapılırdı. Bu şekildeki talâkın geçerli olduğuna dair Hz. Peygamber'den gelen bir hadis yoktur. Sahabe döneminde de talâkın şarta bağlanma alışkanlığı pek yoktur. Tâbiûn döneminde talâka yemin ve talâkı şarta bağlama insanlar arasında artınca kimi âlimler talâkın gerçekleşeceğine kimi de gerçekleşmeyeceğine fetva vermiştir.⁹⁰ Şarta bağlanarak yapılan boşama tarzı, izin verilen/sünnî boşama tarzına uymamaktadır. Bu şekildeki boşama Kur'ân'da ve Sünnette öğretilen boşama şekline muhalif olduğundan, bid'î boşama olup, bu boşamalar geçerli değildir.⁹¹

Bid'î veya yasak olan bir şey yapıldığı takdirde, hukuki bir netice doğurmamalıdır. Zira nehiy fesadı gerektirir. İzin verilmeyen hususlara hüküm terettüp ettirildiği takdirde şâriin istemediği fesada izin verilmiş olunmaktadır. Yasaklanan bir şeyin (talâkın) meydana geldiğini söylemek şâriin maksadına zıttır.⁹²

b. Şarta bağlanan boşamalar, genelde yemin işlevini görmektedir. Aslında boşamaya yemin edilmiş olunmaktadır. Peygamberimiz (sav) "Kim yemin etmek isterse sadece Allah'ın ismiyle etsin."⁹³ buyurmuştur. Bu hadisten anlaşılır; Allah'ın ismi dışında yapılan yeminler, yemin sayılmamaktadır. Boşamayı şarta bağlayarak yapılan yeminler, Allah adı ile olmadığından talâk da, yemin de meydana gelmemektedir.⁹⁴ Boşamanın, bir işi yapmaya zorlamak veya yapılmasını engellemek için yemin gibi kullanılması, boşamanın konuluş amacının dışında kullanılması ve tabiatından çıkarılması demektir.⁹⁵

⁸⁹ Bk. İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 9/478; Şeltût - Sâiyis, *Mukârenetü'l-mezâhib*, 109; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletüh*, 9/6974; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 392, 393; Fetva.Net, "Şarta Bağlanan talak geçerli olur mu?" (Erişim 14 Eylül 2022).

⁹⁰ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 301-302.

⁹¹ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 9/476, 478; Ahmed Muhammed Şâkir, *Nizâmü't-talâk fi'l-İslâm* (Kahire: Mek-tebetü's-Sünne, ts.), 12,13, 77, 95.

⁹² İbn Teymiyye, *Mecmâu Fetâvâ*, 33/18, 19, 23-26, 89-90; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd* (b.y.: Dâru'l-Beyâni'l-Arabî, ts.), 3/316, 317.

⁹³ Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî* (Kâhire: el-Mektebetü't-Ticâriyye el-Kübrâ, 1930), "Eymân", 4 (No. 3764); Buhârî, "Eymân", 3 (No. 6270); Tirmizî, "Nüzûr", 8 (No. 1534); İbn Hanbel, *Müsned*, 4/367 (No.4703); İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, 9/477.

⁹⁴ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 9/476, 477; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 393; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletüh*, , 9/6974.

⁹⁵ Yusuf el-Karadâvî, *Fetâvâ muâsıra* (Kahire: Dâru'l-Kalem, 2003), 1/556.

c. Hz. Âişe'den yapılan rivayette Peygamber (sav) "Allah'ın kitabında olmayan her bir şart batıldır."⁹⁶ buyurmaktadır. Boşamanın şarta bağlanması ne Allah'ın kitabında ne de Resulünün Sünnetinde mevcuttur. Boşamanın şarta bağlanması batıldır.⁹⁷

d. Hz. Ali'den şartlı boşamanın gerçekleşmeyeceği rivayet edilmiştir.⁹⁸

e. Tâvûs: "Boşamaya yapılan yemin bir şey sayılmaz. Geçerli değildir." demiştir.⁹⁹ Şureyh,¹⁰⁰ İkrime,¹⁰¹ Atâ, Hakem b. Uteybe ve Ebû Sevr şartlı talâkı geçerli saymamıştır.¹⁰²

Rivayetleri incelediğimizde yukarıdaki Hz. Aişe'den rivayet edilen hadis doğrudan konu ile ilgili olmayıp, genel anlam ifade ettiğini görmekteyiz. Hz. Ali'den şartlı talâkın geçerli olmayacağı konusunda gelen rivayette, cumhur ikrah sebebi ile Hz. Ali'nin talâkı geçerli saymadığını söylemekte,¹⁰³ İbn Hazm ise ikrah olmadığını söylemektedir.¹⁰⁴

Tâvûs'un talâka yemini geçerli saymaması ile ilgili hadis ise Abdürrezzâk'ın *Musannef*'inde "Bâbu Talâki'l-Kurh" kısmında zikredilmiştir. Cumhurun görüşünü savunanlar bu hadisin ikrah ile ilgili olduğunu bu sebeple şartlı talâk konusunda delil olmayacağını söylemektedirler.¹⁰⁵ Ancak bu hadiste ikrahtan bahsedilmediği halde musannifin bu babda hadisi zikretmesi musannifin talâka yeminin geçerli sayılmamasının ancak ikrah sayesinde olabileceğini düşündüğünden kaynaklanmış olabilir. Müellifin ikrah olmayan bir konuyu ikrah kısmına dâhil etmesinin kendi tasarrufu olduğu, dolayısı ile bir öznel yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür.

⁹⁶ Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Bejrût: Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1955), "İtk", 8; Buhârî, "Buyû", 67 (No. 2047).

⁹⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 9/482; Kuleysî, *Ahkâmu'l-üstre*, 2/68.

⁹⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 9/477, 478; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkîn*, 4/76; Muhammed Dusûkî, *Fikhu't-talâk beyne't-taklîd ve't-tecdîd* (Kahire: Cumhûriyyetu Mısır el-Arebiyye Vizâretü'l-Evkaf, 2005), 74.

⁹⁹ Abdurrezzâk, *Musannef*, 6/406; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 9/478; İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakkîn*, 1/212, 3/53; Kuleysî, *Ahkâmu'l-üstre*, 2/66.

¹⁰⁰ Abdurrezzâk, *Musannef*, 6/388; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkîn*, 4/76; Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 301, 302;

¹⁰¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkîn*, 1/212, 3/53, 4/77, 4/89; İbn Hamdu'l-Hekil, "İn'ikâdu'l-yemîn bi-sîgati't-talâk", 563.

¹⁰² Bk. İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 9/477, 478; İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakkîn*, 3/53; Komisyon, *Meşrû' Kânûni'l-Ahvâlî's-şahsiyye*, 142.

¹⁰³ Sübkî, *ed-Durretü'l-mudiyye*, 16.

¹⁰⁴ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 9/476; İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakkîn*, 4/76.

¹⁰⁵ Kevserî, *el-İşfâk*, 55, 57, 95-96; Sübkî, *ed-Durretü'l-mudiyye*, 16.

Şartlı talâkın geçerli olmadığı yönünde birçok tabiiye yapılan bazı nisbetleri de hadis kitaplarında bulamadık.

f. Sünnî kaynaklara ait bu rivayetlerin dışında, Şîa'ya ait hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'den (sav), keza Ca'fer es-Sâdık, Muhammed el-Bâkır gibi Ehl-i Beyt imamlarından şartlı talâkın geçerli olmadığına dair birçok rivayet nakledilmiştir.

Ca'fer es-Sâdık'tan rivayet edilen bir hadiste adamın birinin eşine “Eğer üzerine evlenirsem boş ol.” demesi üzerine, Resûlullâh (sav): “Kim Allah'ın kitabında olmayan bir şartı koşarsa, bu boş bir sözdür, geçerli değildir.”¹⁰⁶ demiştir.

Ca'fer es-Sâdık bir adamın hanımına “Eğer kapıdan dışarı çıkarsan üç talâkla boşsun.” dediği ve kadının da dışarı çıktığı bir durum ile ilgili olarak “Ona söyleyin bu talâk değildir, eşine dönsün.” demiş, ardından etrafındakilere dönerek “Sübhânallâh! Kadının kocası var iken (boşanmış olduğu iddiası ile) bir başkası ile evlenmesini emrediyorlar.” demiştir.¹⁰⁷ Burada şartlı olarak üç talâkla yapılan boşamanın geçerli olmadığı, dolayısı ile kadının başka bir koca ile evlenemeyeceği ifade edilmektedir.

2.1.3. Akli Delil

a. Şarta bağlanan talâk, ne zaman gerçekleşeceği bilinmediği için kadını devamlı baskı altında tutmakta ve koca tarafından kadına yönelik bir tehdit unsuru olarak da kullanılabilir. Bu da kadına eziyettir.¹⁰⁸

b. Talâk ciddi bir husustur. Talâkı şarta bağlamak evliliğin ciddiyeti ile bağdaşmamakta ve Allah'ın ayetlerini eğlenceye almaktır.¹⁰⁹

c. Talâkı şarta bağlamak, evliliği geçici bir süreye bağlamak olup, evliliği mut'a evliliğine¹¹⁰ çevirmektedir.¹¹¹

d. Talâk; azat etme, borcuibrâ gibi hakkı düşürücü tasarruflara değil; nikâha kıyas edilmelidir. Nikah ve ricat, şarta taliki kabul etmediği gibi talak da taliki kabul

¹⁰⁶ Âmilî, *Tafsîlu vesâilî's-Şîa*, 22/45.

¹⁰⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî, *Tehzîbu'l-ahkâm fî şerhi'l-Muknia* (Tahran: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, 1386), 8/120; Âmilî, *Tafsîlu vesâilî's-Şîa*, 22/44.

¹⁰⁸ Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, 61.

¹⁰⁹ Bk Erbaş, “Boşanma Örneğinde Dini Ahkâmın Kur'an ve Sünnet Işığında Güncellenmesi”, 25; Hamza Aktan, “Kadının Evlenmesi ve Boşanması”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-1* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004), 250.

¹¹⁰ Mut'a Nikâhı: Bir kadını belli bir mehir karşılığı geçici bir süre için nikâhlamak. Şîa bu nikâh çeşidini caiz görür ve belli kurallar dâhilinde halen uygular. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 349.

¹¹¹ Ebû Mâlik, *Sahîhu fikhî's-Sünne*, 3/301.

etmemektedir.¹¹² Münecciz olmayan sîgalar boşamayı gerçekleştirilmeye elverişli değildir.¹¹³

e. Boşamanın gerçekleşeceği görüşü insanları büyük sıkıntıya sokmakta, aileler dağılmakta ve mefsedete sebep olmaktadır. Kimi insanlar hülle yoluna başvurmakta, kimi de eşlerinden ayrılarak çocukları aile birlikteliğinden mahrum kalmaktadır.¹¹⁴ Talâkın vaki olmayacağı görüşü, hem sedd-i zerâi' cihetinden¹¹⁵ hem de nikâh ve boşama konusundaki şâriin maksatlarına ve ailelerin maslahatına uygun bir tutumdur.¹¹⁶ Bu konuda başka delil olmasa dahi istihsanen bile bu şekildeki boşamalar geçersiz kılınabilir.¹¹⁷ Zira boşanmanın geçerli sayılmasında daha büyük şerhler mevcuttur.

f. Şarta bağlı talâkın vaki olacağını söylemek zanna dayanan bir görüştür. Zannî olan bir bakış açısı ile Allah'ın helal kıldığı şey haram kılınmaz.¹¹⁸

g. Bu çeşit boşamada şartın gerçekleşmesi zamanında taraflardan birisinin ölmüş olma veya tarafların birbirinden boşanmış olma ihtimali olduğundan, talâkın şarta ta'likî lağv sayılıp, talâk geçersizdir.¹¹⁹ Verildiği anda meydana gelmeyen talâkın daha sonra meydana gelmesi mümkün değildir.¹²⁰

2.1.4. Geçerli Saymayan Muasır İslam Hukukçularının Görüşleri

Önceki yüzyıllarda bu görüşü savunan Ehl-i sünnet alimleri pek bulunmamakla beraber, son yüzyılda birçok İslam hukukçusu şarta bağlı talâkın gerçekleşmeyeceğini söylemişlerdir. Bu görüş son bir asırdır âlimler arasında yaygınlık kazanarak İslam devletlerinin ahvâl-i şahsiyye kanunlarına da yansımıştır. Burada tarihte dört Sünnî mezhebin dışında azınlığın görüşü diye bilinen bir görüşün tercih edildiğini ve yayıldığını görmekteyiz. Bu probleme çözüm getirmek isteyen ve bu görüşte olan bazı İslam hukukçularının görüşlerine yer vereceğiz.

¹¹² İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğâsetü'l-lehfân*, 169; a.mlf, *İ'lâmu'l-Muvakkîn*, 4/78; Ebû Mâlik, *Sahîhu Fikhi's-Sünne*, 3/301.

¹¹³ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 9/479, 481, 482; İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakkîn*, 4/78; Şeltût - Sâysis, *Mukâre-netü'l-mezâhib*, 110; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletüh*, 9/6975; Dusûkî, *Fikhu't-talâk*, 74,78; Şeltût, *el-Fetâvâ*, 258; Zeydân, *el-Mufassal fi ahkâmi'l-mer'e*, 7/472.

¹¹⁴ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 302.

¹¹⁵ Komisyon, *Meşrû' Kânûnu'l-Ahvâlî's-şahsiyye*, 142.

¹¹⁶ Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Medhalü'l-fikhiyyu'l-âmm* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2004), 1/262; Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini", 24.

¹¹⁷ Zerkâ, *el-Medhalü'l-fikhiyyu'l-âmm*, 1/262.

¹¹⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 9/481.

¹¹⁹ Dusûkî, *Fikhu't-talâk*, 77; Şelebî, *Ahkâmu'l-üsre*, 516.

¹²⁰ Şeltût - Sâysis, *Mukâre-netü'l-mezâhib fi'l-fikh*, 109; Sâbık, *Fikhu's-Sünne*, 3/24.

Ahmed Muhammed Şâkir'e (ö. 1958) göre; şarta bağlı boşama hiçbir surette geçerli değildir. Zira ta'lik edilen boşama Kur'an'ın izin verdiği bir boşama şekli değildir. Koca ancak kendisine izin verilen şekilde boşama yetkisine sahiptir. Bid'î talâkın geçersiz olduğu ile ilgili deliller, şarta bağlı talâkın da geçersiz olduğuna yeterli bir delildir.¹²¹ Tüm şekilleri ile şarta bağlı boşamalar ve talâka yemin geçersizdir.¹²²

Mustafa Ahmed ez-Zerkâ (ö. 1999), bu konuda klasik fıkıh literatüründe dayanağı olmasaydı bile, günümüzde fıkıhçıların istihsan veya maslahat-ı mürsele yolu ile bu şekildeki boşamaların geçersizliğine varmaları gerektiğini söylemektedir. Bu görüş ve buna uygun kanuni düzenlemelerin şâriin maksatlarına uygun bir tutum içerisinde olduğunu belirtmektedir.¹²³

Mahmûd Şeltût (ö. 1963), Kur'an'daki talâkların müneccez olduğunu ve talâkın herhangi bir şeye ta'lik edilmemesi gerektiğini söylemektedir.¹²⁴

Yusuf el-Karadâvî (ö. 2022) şarta bağlı talâkın gerçekleşmeyeceğini belirttiikten sonra şöyle demektedir: “Yaygın olarak eşler arasında meydana gelen boşanmalar bu şekildedir. Yani evlilik akdine tesir etmeyen, onu bozmayan davranışlardır. İnsanlar boşanmanın gerçekleşmediği durumları bilmediğinden dolayı bu tür olayları şer'î talâk zannediyor. Oysa bu doğru değildir.”¹²⁵

Hamza Aktan ise I. Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı'nda, “Fıkha yansıyan ‘horoz öttüğünde boş ol’ diye biraz mizahi üslupla ifade ettiğimiz bu kararlar nereden çıkmıştır?” sorusunu sorduktan sonra bu meselenin cahiliye dönemindeki erkeğin dilettiği anda kadını boşayabilme geleneğinin fıkha uzantısı ve yansıması olduğunu, beynin içinde bulunduğu çağın şartlarına göre sonuç ürettiğini, ayetleri dahi buna göre yorumladıklarını, öyle ki bid'î boşamalarda boşayamı günaha sokacağını ama yine talâkın vaki olacağı sonucuna götürdüğünü söyleyerek, kendisinin bu görüşlere katılmadığını ifade etmektedir.¹²⁶

¹²¹ Şâkir, *Nizâmü't-talâk*, 77.

¹²² Şâkir, *Nizâmü't-talâk*, 95.

¹²³ Zerkâ, *el-Medhal*, 1/262; Okur, “İslam Hukukunda Boşama Yemini”, 24.

¹²⁴ Mahmûd Şeltût, İbn Teymiyye gibi bazen boşama kastı ile yapılan şartlı boşamalar ile yemin maksatlı şartlı boşamaları birbirinden ayırmakta, yemin maksatlı boşamaların geçersiz olduğunu beyan etmektedir. Ancak kendisi bu konudaki kanaatinin talâkın müneccez olması gerektiğini, muallak olmaması gerektiğini ifade etmektedir. Şeltût, *el-Fetâvâ*, 257, 258; İmrânî, “Hel Yuhteseb et-talâkü'l-muallak alâ şart?”, 80, 81.

¹²⁵ Karadâvî, *Fetâvâ muâsıra*, 1/534. Bu durumda talâk gerçekleşmemekle beraber Yusuf Karadâvî'ye göre yemin kefareti verilmesi gerekmektedir. 1/534; 3/342, 343.

¹²⁶ Aktan, “Kadının Evlenmesi ve Boşanması”, 250.

Abdulaziz Bayındır'ın başında olduğu fetva ekibine göre böyle bir boşama Kur'an ve sahih sünnette olmadığından geçersizdir. İleri sürülen şartların geçerliliği yoktur. Evlilik gibi boşanma için de kurallar vardır. Talâkın gerçekleşmesi için kadının adetli olmayıp temizlik döneminde olması, bu dönemde eşiyile cinsel ilişkide bulunmamış olması ve iki şahit bulundurulması gerekir.¹²⁷

Ali Hasbullâh¹²⁸ ve H. İbrahim Acar¹²⁹ da bu görüştedir.

3. Şarta Bağlanan Talâkı Kısmen Geçerli Sayanlar

İbn Teymiyye ve İbn Kayyim bu görüşle tanınmaktadır. Bu görüşe göre şarta bağlanan talâkın hükmü ta'likî yapanın niyetine göre değişiklik arz eder.¹³⁰

a. Talâkı şarta bağlayanın maksadı, bir şeyi teşvik etmek, engellemek yahut sözünü güçlendirmek ise; bu şekildeki şarta bağlama, yemin manasında olup, şartın gerçekleşmesi ile talâk meydana gelmez. Yeminin bozulmasından dolayı sadece yemin kefâreti verilmesi gerekmektedir. Boşamayı şarta bağlayarak yemin eden kimse aslında dinden çıkmayı çirkin gördüğü gibi, boşamanın gerçekleşmesini de böyle çirkin görmekte, boşamayı dilememektedir. Burada asıl gaye boşamak değil, bir şeyi engelleme veya yaptırma isteğidir. Bu sebeple lafızlara değil, mana ve maksada bakılır. Şartlı talâkta yemin manası açık olduğundan bu ifadelere yemin hükmünün verilmesi gerekir.¹³¹

b. Ta'likî yapanın maksadı şart gerçekleşince talâkın meydana gelmesi ise bu durumda şart tahakkuk edince talâk da meydana gelmiş olur. Koca karısına "Bin dirhem

¹²⁷ Fetva.Net, "Şarta Bağlanan talak geçerli olur mu?".

¹²⁸ İmrânî, "Hel Yuhteseb et-talâkü'l-muallak alâ şart?", 80.

¹²⁹ Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, 259.

¹³⁰ Bk. İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, 33/59; Ebû Zehra, *İmam İbn Teymiyye*, 405-407; Şelebî, *Ahkâmu'l-üsre*, 516. Abdurrahman el-İmrânî ve Abdülkerîm Şehbûn, İbn Hazm'ın bu görüşte olduğunu söylemektedirler ki bu doğru bir tespit değildir. Doğru olan İbn Hazm'ın hiçbir surette ta'likî geçerli saymamasıdır. İmrânî, "Hel yuhteseb et-talâkü'l-muallak alâ şart?", 80,81; Abdülkerîm Şehbûn, *Şerhu Müdevveneti'l-ahvâli's-şahsiyyeti'l-Mağribiyye* (Rabat: Dâru Neşri'l-Ma'rife, 1987), 220.

¹³¹ Ebu'l-Abbâs Takiyuddîn Ahmed b. Abdulhalîm İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kübrâ* (b.y.: Dâru'-Kutubi'l-İlmiyye,1987), 3/234, 235, 311; a.mlf., *Mecmûu fetâvâ*, 33/46, 55, 56, 59, 141, 35/289, 320; a.mlf., *Lemhatü'l-muhtetif fi'l-fark beyne't-talâki ve'l-hilf*, thk. Muhammed Seyyid Nidâ, *Advâ'ü's-Şerîa* 7 (1396/1976), 104; a.mlf., *Risâletü'l-ictimâ' ve'l-iftirâk*, 61, 64, 65; Karadâvî, *Fetâvâ muâsıra*, 3/342,343; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletüh*, 9/6972; Dusûkî, *Fikhu't-talâk*, 74,75; Ebû Zehra, *İmam İbn Teymiyye*, 405, 407; Şeltût - Sâyis, *Mukârenetü'l-mezâhib*, 108; Avâyîşe, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, 5/263; Sâbık, *Fikhu's-Sünne*, 3/23; Döndüren, *Delilleri ile Aile İlmihali*, 392; Acar, "Talâk", 39/497.

verirsen boşsun.” deyip, karısı da bin dirhem verirse burada boşama iradesinden başka bir anlam çıkmayacağı için boşama geçerli olur.¹³²

Sahabilerden bazen şartlı talâkın geçerli olduğu bazen de geçerli olmadığına dair rivayetler gelmiştir. Bunun sebebi, boşama maksadı ile yapılan şartlı talâkın gerçekleşeceğine, yemin maksadı ile söylenen şartlı talâkın ise gerçekleşmeyeceğine fetva vermiş olmalarıdır.¹³³ Boşama niyeti ile yapılan boşamaların geçerli sayılmasının nedeni bu konuda bazı müctehid sahabilerden şartlı boşamayı geçerli saydıklarına dair fetvaların nakledilmiş olmasıdır.¹³⁴

Bu görüşe göre şarta bağlı boşama kinevî lafız gibi değerlendirilmiştir. Yemin kastı varsa yemin, boşama kastı varsa boşama meydana gelmektedir.¹³⁵ Bu görüşü ile İbn Teymiyye, şarta bağlamayı tamamen kabul eden cumhurun görüşü ile şartlı boşamaları tamamen reddeden Zâhirîlerin ve İmâmiyye'nin görüşü arasında bir noktada durmaktadır.¹³⁶

Bazı alimler ta'likten rücu edilebileceği görüşünü İbn Teymiyye'ye nisbet etmekte, boşama kastı ile yapılan ta'liklerin iptal edilebileceğini söylemektedirler.¹³⁷

İbn Teymiyye'nin bu görüşü dışında Malikî fakihlerinden Eşheb (ö. 204/820) ve Şâfiîler'den Kaffâl'a (ö. 417/1026) göre bazı yönleri ile şarta bağlanan talâk geçerli değildir. Eşheb'e göre koca boşamayı kadının bir fiiline bağlayıp, kadın da boşanma maksadı ile o fiili yaptığı takdirde boşanma meydana gelmemektedir. Örneğin koca eşine “Filan ile konuşursan boşsun. Evimden çıkarsan boşsun” derse, kadın da boşanmak gâyesi ile o kimse ile konuşursa veya evden çıkarsa boşanma meydana gelmez. Çünkü kadının kendisini boşamış olmaktadır, kadının kendini boşaması ile boşanma gerçekleşmez. Talâk yetkisi erkeğin elinde olup, kadının elinde değildir. Bunun dışındaki şartlı boşamalarda ise boş olur.¹³⁸ Kaffâl'a göre iltizam suretinde “الطلاق يلزمي” “... talâk bana gereksin.” formu ile yapılan talâkın ta'liki geçerli değildir. Talâkın, “Filan kadını boşadım.” “Seni boşadım.” şeklinde kadına izafe edilmesi gerekmektedir. Zikredilen cümlede ise

¹³² İbn Teymiyye, “Lemhatü'l-muktetef fi'l-fark beyne't-talâk ve'l-hilf”, 104; a.mlf., *mecmûu fetâvâ*, 33/46, 55, 59, 64, 65, 141 a.mlf., *Risâletü'l-ictimâ' ve'l-iftirâk*, 65; a.mlf., *el-Fetâva'l-kübrâ*, 3/311; Ebû Zehra, *İmam İbn Teymiyye*, 405; Şelebî, *Ahkâmu'l-Üsre*, 516,517; Avâyîşe, *el-Mevsûatü'l-fıkhıyye*, 5/263.

¹³³ İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakkûin*, 3/48.

¹³⁴ Bk. İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, 33/65; İbn el-Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakkûin*, 3/66, 67; Okur, “İslam Hukukunda Boşama Yemini”, 18.

¹³⁵ Kuleysî, *Ahkâmu'l-üsre*, 2/66.

¹³⁶ Bk. Okur, “İslam Hukukunda Boşama Yemini”, 18.

¹³⁷ Hüsameddîn b. Mûsa Affâne, “et-Talâku'l-Muallak”, *İslamonline.net* (Erişim, 14 Eylül 2022).

¹³⁸ İbn Teymiyye, *Risâletü'l-ictimâ' ve'l-iftirâk*, 101; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkûin*, 3/53; İbn Rüşd el-Kurtubî, *el-Mukaddemât el-mümeheedât*, 1/576. (İbn Rüşd bu görüşün şâz olduğunu söylemektedir.)

talâk kadına izafe edilmediğinden, bu şekildeki talâkın ta'liki geçerli değildir. Bunun dışındaki ta'lik suretlerinde boşama meydana gelir.¹³⁹ Eşheb ve Kaffâl'ın bu görüşü İbn Teymiyye'nin yukarıdaki görüşünden tamamen farklıdır.

3.1. Kısmen Geçerli Sayanların Delilleri

Bu görüş sahiplerinin dayandığı deliller şöyledir.

3.1.1. Kitap

a. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Allah, (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmanızı size meşru kılmıştır.”¹⁴⁰ “Allah sizi, kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Fakat kasıtlı yaptığınız yeminlerinizden sizi sorumlu tutar. Bozulan yeminin keffareti (cezası), ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on yoksulu yedirmek veya giydirmek yahut da bir köle azad etmektir. Verecek bir şey bulamayan kimse için de üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz zaman yeminlerinizi bozmanın cezası budur.”¹⁴¹

Bu görüşe göre şartlı talâk suretinde talâkla yapılan yemin, müslümanların kullandığı bir çeşit yemin olup, yemin bozulduğu takdirde bu ayetin kapsamında kefâret verilmesi gerekli olur.¹⁴²

b. “Eğer talâka azmetmişlerse, şüphesiz Allah söylediklerini işitir, bilir.”¹⁴³ ayeti talâkın azme bağlı olduğunu göstermektedir. Koca boşama hususunda azim ve kararlı olmaksızın başka maksatlarla talâkı şarta bağlayabilmektedir. Bu durumda boşama gerçekleşmemelidir.

3.1.2. Sünnet

a. Hz. Peygamber (sav): “Her kim bir hususta yemin eder de ondan başkasını daha hayırlı görürse, yemininden dolayı kefâret versin ve hayırlı olanı yapsın.”¹⁴⁴ demektedir. Allah'ın adı ile yemin edip daha hayırlı bir durum görüldüğünde kefâretle beraber kişi sözünden rucû edebiliyorsa; şartlı talâk suretinde yapılan yemin de müslümanlar arasında kullanılan bir yemin biçimi olup, kişinin yemininin bozulması ile yemin kefâreti vererek aile hayatına devam edebilir. Bu hadis hem Allah adı ile yapılan

¹³⁹ İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, 33/217; İbn Teymiyye, *Risâletü'l-ictimâ' ve'l-iftirâk*, 61,100; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkîn*, 3/54; Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 301-302; Gandûr, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 424.

¹⁴⁰ et-Tahrîm 66/2.

¹⁴¹ el-Mâide 5/89.

¹⁴² İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, 33/69.

¹⁴³ el-Bakara 2/227.

¹⁴⁴ Müslim, “Eymân”, 11-13; Tirmizî, “Nüzûr”, 5.

yeminleri, hem de müslümanların kendi aralarında yaptıkları diğer yeminleri kapsamaktadır.¹⁴⁵

Ancak Peygamberimiz (s.a.v.) yeminlerin Allah adı ile olacağını beyan etmiştir.¹⁴⁶ Kanaatimizce boşamanın büyüklüğü ve bunun insanlara ciddi bir sorun oluşturacağı varsayılarak boşama üzerine yemin etme şer'î bir yemin biçimi değildir. Şeriatta şarta bağlı talâk suretinde bir yemin çeşidi veya boşama şekli meşru kılınmadığından yemin de boşama da gerçekleşmemelidir.

b. “Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır.”¹⁴⁷ hadisi dinî ve hukukî tasarrufların, kişinin niyet ve maksadına göre sonuç doğuracağını haber vermiştir. Şartlı talâk, yemin maksatlı kullanıldığında yemin hükümlerini alır. Boşama niyeti olmaksızın talâkın şarta bağlanması ile boşama meydana gelmez.¹⁴⁸ Akitlerde söz ve cümle şekillerine değil maksat ve manaya bakılır.¹⁴⁹ “Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir.”¹⁵⁰ kuralı da bu görüşü teyit etmektedir.

c. İbn Abbâs “Boşama bir ihtiyaca binâendir.”¹⁵¹ demektedir. İbn Abbâs'ın bu sözüne göre boşamaya ihtiyaç duyuluyorsa ve arzulanıyorsa, boşama meşrûdur, gerçekleşir. Boşama istenmediği halde yemin gibi kullanılan şarta bağlı boşamalar ile ve ikrah halinde boşama meydana gelmez.¹⁵²

d. Leylâ bintü'l-Acmâ, kölesi Ebû Rafî' hakkında “Hanımını boşamazsa bütün kölelerim hür olsun, mallarım kurban olsun, Yahudi olayım, Hristiyan olayım.” diye yemin edince, Hz. Âişe, Hafsa, Ümmü Seleme, İbn Ömer, İbn Abbâs, Ebû Hüreyre ve Hz. Peygamberin üvey kızı Zeynep onun kölelerinin azat olmayacağı, sadece yemininden dolayı

¹⁴⁵ Bk. İbn Teymiyye, *Risâletü'l-ictimâ' ve'l-iftirâk*, 68,69; İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, 33/59; İbn Kayyim, *i'lâmu'l-muvakkûn*, 52; Ebû Zehra, *İman İbn Teymiyye*, 405.

¹⁴⁶ Nesâî, “Eyman”, 4 (No. 3764); Buhârî, “Eymân”, 3 (No. 6270); Tirmizî, “Nüzûr”, 8 (No. 1534); İbn Hanbel, *Müsned*, 4/367 (No.4703); İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 9/477.

¹⁴⁷ Buhârî, “Bed'u'l-vahy”, 1.

¹⁴⁸ İbn Hamdu'l-Hekîl, “In'ikâdu'l-yemîn bi-sîgati't-ta'lik”, 566; Ahmed b. Muhammed Ahmed Küleyb, *Mesâil mukârane fi-ahvâli's-şahsiyye alâ fikhî'l-mezâhibi'l-erbaa ve'l-İmâm Tâvûs* (Amman: Dâru'n-Nefâis, 2010), 125.

¹⁴⁹ Mecelle, 3. Madde.

¹⁵⁰ Mecelle, 2. Madde.

¹⁵¹ Buhârî, “Talâk”, 10.

¹⁵² İbn Teymiyye, *Lemhatü'l-muktetef*, 105; İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, 33/61; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletüh*, 9/6976; İbn Hamdu'l-Hekîl, “In'ikâdu'l-yemîn bi-sîgati't-ta'lik”, 569.

kefâret vermesi gerektiği yönünde fetva vermişlerdir.¹⁵³ Bu hadis sahih bir hadistir.¹⁵⁴ Bu hadiste köle azadı şarta bağlandığında ve şart gerçekleştiğinde sahabe bu durumda kölelerin azat olmayacağına, yemin kefâretinin yeterli olacağına hüküm vermişlerdir. Azat etme hayırlı ve sevap bir iş olduğu halde, bir şarta bağlandığı takdirde meydana gelmeyip yemin kefâreti yeterli görülüyorsa; İslâm'ın hoş görmediği ve şarta bağlayan kimsenin de meydana gelmesini istemediği talâk, şartın gerçekleşmesi ile vuku bulmamacaktır, yemin kefâreti yeterli olacaktır.¹⁵⁵

e. “Rükâne hanımı Süheyme'yi “elbette/kesin bir şekilde” boşadıktan sonra, bu durumu Peygamber'e (sav) bildirerek ‘Vallahi sadece bir talâk vermek istemişim’ dedi. Bunun üzerine Resûlullâh (sav) ‘Sadece bir talâkı kastettiğine yemin eder misin?’ dedi. Rükâne: ‘Vallahi ben bununla bir talâk kastettim’ cevabını verince, Resûlullâh (sav) Rükâne'yi hanımına döndürdü.” denmektedir.¹⁵⁶ Talâkın gerçekleşmesinde niyet ve kasta bakılacağı konusunda bu rivayet önemlidir. Bu hadisten boşama maksatlı olmayan, bir şeyi teşvik veya terk ettirme maksadı ile yapılan muallak talâkın geçerli olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁷

Sübki, boşamanın şarta bağlanması ile kefâretin verilmesi gerektiği hususunda İbn Teymiyye'den önce hiç kimseden böyle bir görüşün sabit olmadığını söylemektedir.¹⁵⁸ Bu görüş sahipleri şartlı talâkın yemin gibi kullanmasından yola çıkarak ve sahabenin nezir ile ilgili kefâret görüşüne kıyas ederek meseleyi değerlendirmişlerdir. Bununla beraber şartlı talâkta kocanın niyetinin ne olduğunun belirlenmesi nesnel bir yaklaşım değildir. Koca boşama gerçekleşmemesi adına niyetinin boşama olmadığını ifade edebilecektir.

3.1.3 Akli Delil

Bu görüşü savunanlar kıyas ve maslahattan bazı deliller getirmişlerdir.

¹⁵³ Abdürrezzâk, *Musannef*, 8/486; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/66; Ali b. Ömer ed-Darekutnî, *Sünenu'd-Darekutnî*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 5/288, 289; İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, 33/61; Şeltût - Sâyiş, *Mukârenetü'l-mezhâib*, 110; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletüh*, 9/6975; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsar*, 6/251; Bk. Sübkî, *ed-Durretü'l-mudiyye*, 36; İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakkîn*, 3/50.

¹⁵⁴ Ebû Mâlik, *Sahîhu Fıkhi's-Sünne ve edilletuhu*, 3/304.

¹⁵⁵ İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, 33/61. İbn Ömer ve İbn Abbâs'tan azad etmeye yeminin vaki olacağı ile ilgili rivayetler de vardır. Ebû Mâlik, *Sahîhu fıkhi's-sünne ve edilletuhü*, 3/305.

¹⁵⁶ Bk. Ebû Dâvûd, “Talâk”, 14; Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *Tertibu'l-müsenedi'l-imami'l-mu'zemi'l-müctehid el-mukaddem* (b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1951), 2/37, 38; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nîsâbüri, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988), 2/218; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7/342; Dârekutnî, *es-Sünen*, 4/33.

¹⁵⁷ Şâlim el-Behnesâvî, *Kavâninü'l-üsrê beyne aczi'n-nisâ ve da'fi'l-ulemâ* (Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1984), 253, 255.

¹⁵⁸ Sübkî, *ed-Durretü'l-Mudiyye*, 19; Ebû Zehra, *İmam İbn Teymiyye*, 411.

a. Boşama kastı olmaksızın talâkı şarta bağlayarak “Şöyle yaparsam eşim boş olsun.” ifadesi; “...bana talâk lazım olsun.”, “...vallahi eşimi boşayacağım.” anlamına geldiğinden yemin hükümlerini alır. Eğer yemin olarak kabul edilmezse bu durumda şartlı talâk, batıl-boş bir söz olmuş olur.¹⁵⁹ Yemin maksatlı şartlı talâk ile insanların kastetmedikleri ve dilemedikleri evlilik bağı, boşamanın geçerli olacağı görüşü ile koparılmaktadır ki insanlar bu bağın kopmasını istememektedirler.¹⁶⁰

b. Talâk ve yemini birbirinden ayırt etmek gerekir. Talâkın ve yeminin kapsam ve sınırları vardır ki Allah Teâlâ bunların hükümlerini beyan etmiştir. Yemin olan bir şeyin talâk sınırları içerisine alınması doğru olmadığı gibi talâk olan bir şeyin de yemin kapsamına alınması doğru değildir. Bu ikisini birbirinden ayırt etmeyenler, insanlara zorluk yaşatmakta, yanlışlık ve sıkıntılara sürüklemektedirler. Talâk kastı olmayan şartlı talâk, yemin ifade ettiğinden talâk kapsamında değildir.¹⁶¹

c. Nezir/adak, yemin gibi kullanıldığında yemin hükümleri geçerli olup kefâret verilmesi gerekmektedir. Hz. Peygamber (sav) “Nezir kefâreti, yemin kefâretinin aynıdır.”,¹⁶² “Kim Allah’a itaat olan bir şeyi nezrederse yerine getirsin. Kim de Allah’a isyan olan bir şeyi nezrederse Allah’a isyan etmesin.”¹⁶³, “Kızgınlıkla yapılan nezir geçerli olmayıp, kefâreti yemin kefâretidir.”¹⁶⁴ demektedir. Şartlı talâkta bulunan kimse de çoğu zaman kızgınlıkla talâkı şarta bağlamakta ve boşamanın gerçekleşmesini istememektedir. Şartlı talâk şeklinde talâka yemin eden kimseye de kıyas yolu ile boşama gerçekleştirilmeyip, yemin kefâreti gerekecektir.¹⁶⁵

d. Allah Teâlâ kalbi imanla dolu kimsenin küfre zorlanıp, küfre ait cümleler kurmasının kendisini kâfir kılmayacağını beyan etmektedir.¹⁶⁶ Bu durumdaki kişinin kullandığı bu lafızlar küfre ait lafızlar olsa da kalbinde böyle bir niyet yoktur. Zira maksadı küfür olmayıp canını kurtarmaktır. Aynı şekilde şartlı talâkta da talâk lafzına değil niyete itibar etmek gerekir. Şartlı talâkta maksat, boşamak ise şartın meydana gelmesi ile

¹⁵⁹ İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakkûn*, 3/53; Şeltût - Sâyis, *Mukârenetü'l-mezâhib*, 109.

¹⁶⁰ Bk. İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, 33/65, 66; Ebû Zehra, *İmam İbn Teymiyye*, 406.

¹⁶¹ İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, 33/63-64.

¹⁶² Müslim, “Nezr”, 13; Nesâî, “Eymân ve'n-Nüzûr”, 41.

¹⁶³ Buhârî, “Eymân ve'n-Nüzûr”, 30.

¹⁶⁴ Nesâî, “Eymân ve'n-Nüzûr”, 41 (No. 3842).

¹⁶⁵ Bk. İbn Teymiyye, *Risâletü'l-ictimâ'*, 63, 86; İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, 33/36 45; Kuleysî, *Ahkâmu'l-üsre*, 2/66.

¹⁶⁶ “Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah'ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah'tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır.” en-Nahl 16/106.

boşama meydana gelir. Maksat, şartlı talâkı yemin gibi kullanmak ise boşama meydana gelmez, yemin kefâreti gerekir.¹⁶⁷

e. Talâkın geçerli sayılması Allah'ın yüklediği ve insanların kaldıramayacağı bir yükün insanlara yüklenmesidir. Şartlı talâkta boşamanın gerçekleşmesi/kadının kocasına haram kılınması karı koca için zorlu bir durum olup, bu konuda kendilerine çıkış yolları kapatılmaktadır. Şâri' bir rahmet ve kolaylık olsun diye kişinin güç yetiremeyeceği yeminleri bozmaya fırsat vermiştir. Boşamanın gerçekleşmesi yerine yemin kefâreti ile çözüm bulunması kolaylık dini olan İslam'a muvafık bir yoldur. Cahiliye döneminde zihâr bir talâk şekli iken İslam bunu tadil ederek, zihâr kefâreti getirmiş ve talâk olmaktan çıkarmıştır. Böylece insanlara kolaylık sağlanmıştır.¹⁶⁸

f. Şartlı talâkın geçerli olacağı görüşü şeriatın istemediği mefsetlere sebep olmaktadır. Yasaklanan hülle ve hilelere başvurmanın önemli bir sebebi şartlı talâktir. Maslahat itibari ile de yemin maksatlı şartlı ifadelerle talâk vaki olmaz, kefâret kâfidir.¹⁶⁹

3.1.4. Kısmen Geçerli Sayan Muasır İslam Hukukçularının Görüşleri

Günümüzde birçok İslam hukukçusu “şarta bağlı boşama” konusunda İbn Teymiyye'nin görüşünü almıştır. Bu görüş bir taraftan âlimler arasında yaygınlık kazandığı gibi bir taraftan da İslam devletlerinin ahvâl-i şahsiyye kanunlarına da yansımıştır.

Muhammed Ebû Zehra¹⁷⁰ ve Abdulvahhâb Hallâf¹⁷¹ ise şarta bağlı boşamalarda koca, boşamayı kastetmediği takdirde boşamanın lağv-hükümsüz olacağından meydana gelmeyeceğini, kefâretin de gerekmeceğini söylemektedirler.

Elbânî'ye göre, şartlı boşama korkutma için veya yemin manasında ise talâk meydana gelmemektedir. Boşama niyeti ile ta'likte bulunulmuşsa ve buna şahit tutulmuşsa talâk meydana gelir. İki şahit tutulmayan tüm boşamalar geçersizdir.¹⁷²

Hayreddin Karaman şarta bağlı olarak söylenen “...üçten dokuza şart olsun” ile ilgili olarak koca yemin niyeti ile söylemiş ise bu şekildeki şarta bağlı boşamanın gerçekleşmeyeceğini, lafız olarak bunun kefâreti gerektiren yemin olmamakla beraber,

¹⁶⁷ İmrânî, “Nezerü'l-fukahâ fi hükmi talâki'l-mereti fi iddetihâ”, 81.

¹⁶⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû fetâvâ*, 35/300, 301.

¹⁶⁹ Bk. İbn Teymiyye, *Mecmû fetâvâ*, 35/295; Ebû Zehra, *İmam İbn Teymiyye*, 407.

¹⁷⁰ Ebû Zehra, *İbn Teymiyye*, 411.

¹⁷¹ Hallâf, *Ahkâmu'l-ahvâl-i şahsiyye*, 137, 138.

¹⁷² Avâyîşe, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, 5/264, 165.

maksadın yemin olması sebebi ile yemin kefâretinin verilmesi gerektiğini söylemektedir.¹⁷³

Mısır Müftüsü Ali Cuma, şartlı talâkı kinevî bir lafız gibi değerlendirmekte ve bunun kocanın niyetine göre değerlendirileceğini; tehdit ve yemin manasında kullanmışsa yemin olacağını, talâk niyeti ile kullanmışsa talâk olacağını söylemektedir.¹⁷⁴

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu şartlı talâk konusunda İbn Teymiyye'nin görüşüne muvafıktır. Ancak "Falanca şu işi yaparsa boşsun." gibi karı-kocanın dışında üçüncü kişilerin fiiline bağlanan boşamaların ise, yemin anlamı taşımadığı gerekçesi ile bu şekildeki şartlı boşamaların geçerli olacağını söylemekte ve bu konuda İbn Teymiyye'den ayrılmaktadır.¹⁷⁵

Müsâid Abdullah b. Hamd el-Hukayl "İn'ikâdu'l-yemîn bi-sîgati't-ta'lik" adlı makalesinde,¹⁷⁶ ve Abdurrahman el-İmrânî, "Hel yuhteseb et-talâkü'l-muallak alâ şart?" adlı makalesinde¹⁷⁷ bu konudaki bütün görüşleri ve delilleri ele aldıktan sonra şartlı talâk konusunda İbn Teymiyye'nin görüşünü tercih etmektedirler. Abdulkerîm Zeydân¹⁷⁸, Haseneyn Muhammed Mahlûf,¹⁷⁹ Mustafa Sibâî,¹⁸⁰ Ahmet Şerebâsî¹⁸¹, İbn Bâz,¹⁸² Ebû Mâlik el-Mısrî¹⁸³ ve Faruk Beşer¹⁸⁴ de bu görüştedir.

4. Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında Şarta Bağlanan Talâk

20. ve 21. asırda İslam ülkeleri ahvâl-i şahsiyye kanunları "şarta bağlı boşama" konusunda genelde dört mezhebin değil, azınlığın görüşleri doğrultusunda düzenlemelerde bulunmuş ve bu şekildeki boşama ya hiç geçerli sayılmamıştır ya da kısmen geçerli sayılmıştır.

¹⁷³ Karaman, *Günlük Hayatımızda Hellalar ve Haramlar*, 275.

¹⁷⁴ Ali Cuma, *el-Kelîmu't-tayyib Fetâvâ Asriyye* (Kahire: Dârü's-Selâm, 2006), 404, 405.

¹⁷⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar* (İzmir: DİB Yayınları, 2018), 444; DİB, "Şarta Bağlı Boşama".

¹⁷⁶ İbn Hamdu'l-Hekîl, "İn'ikâdu'l-yemîn bi-sîgati't-ta'lik", 571.

¹⁷⁷ İmrânî, "Hel Yuhteseb et-talâkü'l-muallak alâ şart?", 79-82.

¹⁷⁸ Zeydân, *el-Mufassal fi ahkâmî'l-mer'e*, 7/484.

¹⁷⁹ Muhammed Haseneyn Mahlûf, *İslami Araştırmalar ve Şer'î Fetvalar*, çev. Naim Erdoğan (İstanbul: Demir Kitabevi, 1971), 104, 382-384, 391-393.

¹⁸⁰ Mustafa Sibâî, *el-Mer'e beyne'l-fikhi ve'l-kânûn* (Kahire: Dârü's-Selâm, 2010), 95.

¹⁸¹ Şerebâsî, *Sorulu-Cevaplı İslam Fıkhi*, 2/315, 318, 382, 383, 504.

¹⁸² el-İmâm İbn Bâz (İbn Bâz), "et-Talâkü'l-Muallak" (Erişim 14 Eylül 2022).

¹⁸³ Ebû Malik el-Mısrî, *Hanımlar İçin Kıyafet-Zinet-Nişan-Evlilik-Talâk ve Hükümleri* (İstanbul: Polen Yayınları, ts.), 213.

¹⁸⁴ Beşer, *Hanımlara Özel Fetvalar*, 234, 235, 239, 240.

Çalışmamızda yirmiden ziyade ülkenin ahvâl-i şahsiyye kanununu inceledik. Her ülkenin kanununu o ülkenin adalet bakanlığına ait internet sayfasından almaya çalıştık. En son geçerli olan kanunları esas alıp, geçmişteki kanunlara değindiğimizde bunu ifade ettik.

4.1 Geçerli Sayan Kanunlar

a. Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesinin 106. Maddesinde “Boşamanın bir şarta bağlanması geçerlidir.” denmektedir.¹⁸⁵

b. Umman Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu “Bir işi yapmaya teşvik veya terk için kullanılan muallak talâk geçerlidir.”¹⁸⁶ denmektedir.

4.2. Kısmen Geçerli Sayan Kanunlar

a. Mısır 1929 yılı 25 nolu kanunun 2. maddesinde: “Bir şeyi yapmaya veya terk etmeye yönelik münecciz olmayan boşamalar (şarta bağlı boşama ve boşama yemini) geçersizdir.” denmektedir.¹⁸⁷ 20. yüzyıla kadar Sünnî bütün İslam ülkeleri, dört mezhebin görüşüne göre muallak talâkı geçerli saymaktaydı. Mısır’da da 1929’a kadar şarta bağlı boşama geçerli iken, bu tarihten itibaren çıkarılan kanunla yemin nitelikli boşamaların sonuç doğurmayacağı prensibi kanunlaştırılmıştır.

Burada evlilik hayatını bitirme amacı taşımayan, ancak bir işin yapılmasına veya yapılmamasına ya da sözü kuvvetlendirmeye yönelik yemin nitelikli şarta bağlı boşamaların geçersiz olduğu kabul edilmiştir. Yemin anlamında kullanılan şartlı talâkın, talâk olarak değil yemin olarak değerlendirildiği görülmektedir. Ancak boşamayı şarta bağlayan kişi, bu tasarrufu ile aile hayatını sona erdirmeyi amaçlıyorsa ilgili tasarruf yemin değil talâk sayılmıştır.

Bu kanunun müzekkiresinde şöyle denmektedir. “Muallak talâk eğer korkutma, bir işi yaptırma, engelleme manasında kullanılıp talâkın meydana gelmesi arzulanmıyorsa, yemin manasındadır. Yemin manasında olan muallak talâk Ali b. Ebî Tâlib, Kadı Şüreyh, Atâ, Hakem b. Uteybe, Dâvûd ez-Zâhirî ve ashâbı ile İbn Hazm görüşüne uyarak geçersiz kılınmıştır.”¹⁸⁸

¹⁸⁵ Osmanlı Hukuk-ı Aile kararnamesi, nşr. Orhan Çeker (Konya: Mehîr Vakfı, 2012), 49.

¹⁸⁶ 85. Madde. Omanportal, “Kanûnu’l-Ahvâlî’s-Şahsiyye fi Saltanatı Ummân” (Erişim 18 Ocak 2023).

¹⁸⁷ Hallâf, *Ahkâmü’l-ahvâlî’s-Şahsiyye*, 267; Menşûrât Kânûniyye, “Kânûnu Ahvâlî’s-Şahsiyye Rakam 25 li-Sene 1929” (Erişim 25 Aralık 2022).

¹⁸⁸ Sâbık, *Fıkhü’s-Sünne*, 3/24; İmrânî, “el-Halfu bi’t-talâk metâ yeka”, 69; Kanun metni ve müzekkiresi için bk. Menşûrât Kânûniyye, “Kânûnu Ahvâlî’s-Şahsiyye Rakam 25 li-Sene 1929”.

Kanunun dayandırıldığı mezhep ve şahısların görüşlerini kanun maddesi ile mukayese ettiğimizde tam bir uygunluk söz konusu değildir. Örneğin Zâhirî mezhebinde münecciz olmayan tüm talâklar ister şarta bağlansın ister zamana izafe edilsin, ister yemin maksatlı olsun ister boşama maksatlı olsun geçerli değildir. Bu kanun maddesinde ise sadece yemin maksatlı şartlı boşamaların geçerli olmayacağı kabul edilmiştir.

Mısır Medeni Kanunu'nun, daha çok İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in görüşüne uygun bir düzenleme getirdiğini söyleyebiliriz. Ancak yemin kefâreti gerekip gerekmediği konusunda bir hüküm getirmemiştir. Buradan yemin kefâreti gerekmediği anlaşılabilir. Yemin kefâreti konusunda, İbn Teymiyye'nin görüşünden ayrılmaktadır.

Müzekkire-i izahiyede (esbâb-ı mûcibe lâyihası) kanun Zâhirîlere atıfta bulunduğu halde, Câferiyye'ye atıfta bulunmamıştır. Bunun sebebinin dört mezhebe mensup Ehl-i sünnet âlimlerinin Zâhirîleri Şîa'ya göre kendilerine daha yakın, Şîa'yı ise kendilerine daha uzak ve siyasi rakip görmeleri olması mümkündür. Bu sebeplerdir ki Ehl-i sünnet âlimleri bir konuda delil getirirken kolay kolay Şîa'dan bir âlimin görüşünü zikretmemekte, en fazla Şîa'nın bu konudaki görüşüne değinmektedirler.

Mısır'da yapılan hukuki düzenleme daha sonra Suriye ve Ürdün'de de hayata geçirilmiştir.

b. Ürdün Kanunu farklı maddelerde, muallak talâkı niyete göre değerlendirmiştir. Muallak talâkta, maksat yemin ise boşama geçerli değildir, maksat boşamak ise geçerlidir.¹⁸⁹

Ürdün Ahval-i Şahsiyye Kanunu 87. maddesi A fıkrasında "Bir işi yaptırma veya yaptırmama maksadı ile (şarta bağlanılan) münecciz olmayan talâk vaki olmaz." denilmektedir. Bu maddede yemin maksatlı şartlı boşamaların geçerli sayılmayacağı, boşama maksatlı şartlı boşamaların ise geçerli sayılacağı anlaşılmaktadır. 88. madde A fıkrasında ise "Talâkın şarta bağlanması geçerlidir. Kocanın bundan vazgeçmesi/rucû kabul edilmez." denilerek boşama niyeti ile yapılan muallak talâkın geçerli olduğu sarahaten söylenmiştir. Kocanın bu ta'lîkten rucû edemeyeceği görüşü cumhurun görüşüne muvafıktır. B fıkrasında ise "Şarta bağlanılan talâkta şartın gerçekleşmesi aklen, âdeten imkânsız ise veya nadirattan bir mesele ise veya vukuu şüpheli bir şey ise söylendiği anda lağv sayılır." denmektedir. Ürdün kanunlaştırdığı bu görüşü ile yemin kefâreti verilmesi hariç İbn Teymiyye'nin görüşünü almıştır.

¹⁸⁹ Dâru'l-İftâ', "Kanûnu'l-Ahvâlî-Ş-Şahsiyye" (Erişim 25 Aralık 2022).

c. Suriye Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu 90. maddesi “Bir işi yaptırma veya yaptırmama hususunda teşvik maksadı olan veya sözünü kuvvetlendirmek için yemin gibi kullanılan müneccez olmayan talâk, vaki olmaz.” demektedir.¹⁹⁰

Suriye Kanunu’nu şerh eden Mustafa Sibâî insanların muallak talâkı yemin suretinde yaygın şekilde kullanmaları ve bunun aileleri zor durumda bırakması sebebi ile kanunun bu görüşü tercih ettiğini,¹⁹¹ bu görüşün talâk sınırlarını daralttığını ve insanlar için daha uygun olduğunu söylemektedir.¹⁹²

Suriye Yargıtay Mahkemesi kocanın talâk niyeti ile ta’lik yapmadığına dair iddiasını yemin ederek ispat etme şartını getirmiştir.¹⁹³

Abdurrahman Sâbûnî bu kanun maddesini şerh ederken İbn Teymiyye’nin görüşünün kontrol edilmesinin zor olduğunu ve bu ayrımın temelini pek olmadığını söyleyerek, bu maddenin tamamen Zâhirîlerin görüşü doğrultusunda “Müneccez olmayan talâk geçerli değildir.” şeklinde tadil edilmesini önermektedir.¹⁹⁴

Suriye Kanunu 86. maddede “Evli veya iddet içerisindeki kadın talâka mahaldir. Bu ikisinin dışındakilere yapılan şartlı talâklar geçerli değildir.” denmektedir. Bu maddeye göre boşama niyeti ile yapılan şartlı boşamalarda kadının talâka mahal olması için ya sahil evlilik içerisinde ya da iddet içerisinde olması gerekmektedir. Yabancı bir kadına “Seninle evlenirsem boşsun / Şöyle yaparsan boşsun.” gibi şarta bağlanan boşamaların geçerli olmadığı kabul edilmiştir. Bu görüş Şâfiî ve Hanbelîlerin görüşüne uygundur. Hanefî ve Mâlikîlere göre boşanma evliliğe bağlandığında, şartın gerçekleşmesi ile boşanma gerçekleşir. Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise bu durumda talâk meydana gelmez. Zira kişi boşamayı telaffuz ettiği anda malik olmadığı bir kadını müneccez olarak boşayamayacağı gibi ta’liken de boşayamaz.¹⁹⁵ Suriye’ye ait bu madde, Fas eski kanununda¹⁹⁶ da geçerken, yapılan tadilatla, boşamanın mahkemenin gözetiminde ve şahitlerin huzurunda yapılması şartı getirilmiştir. Böylece Fas Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu’nda şartlı talâk tamamen geçersiz kılınmıştır.¹⁹⁷

¹⁹⁰ el-Cumhûriyyetü’l-Arabiyyetü’s-Sûriye, “Kanûnu’l-Ahvâlî’ş-Şahsiyye” (Erişim 25 Aralık 2022).

¹⁹¹ Mustafa Sibâî, *Şerhu Kânûni’l-ahvâlî’ş-Şahsiyye* (Beyrût: Mektebetü’l-İslâmî, 2001), 219.

¹⁹² Sibâî, *el-Mer’e beyne’l-fikhi ve’l-kânûn*, 95.

¹⁹³ Sâbûnî, *Şerhu Kanûni’l-Ahvâlî’ş-Şahsiyyeti’s-Sûrî*, 2/32. (21.11.1956 tarih 327 nolu karar)

¹⁹⁴ Sâbûnî, *Şerhu Kanûni’l-ahvâlî’ş-Şahsiyyeti’s-Sûrî*, 2/34.

¹⁹⁵ Meydânî, *el-Lübâb*, 3/46; Sa’dî, *et-Talâk ve elfâzuhu’l-muâsıra*, 103; San’ânî, *Sübûlü’s-selâm*, 3/47; Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/243; Sertâvî, *Fıkhul-ahvâlî’ş-Şahsiyye*, 145; Gandûr, *el-Ahvâlû’ş-Şahsiyye*, 399.

¹⁹⁶ 45. madde

¹⁹⁷ 78, 79. madde

d. Körfez Ülkeleri,¹⁹⁸ Birleşik Arap Emirlikleri,¹⁹⁹ Sudan²⁰⁰ ve Yemen²⁰¹ Ahvâl-i Şahsiyye Kanunları “Bir şeyi yapmaya veya yapmamaya bağlanılan muallak talâk geçerli değildir. Ancak boşama kastı/niyeti ile ta’lik yapılırsa boşama gerçekleşir.” şeklinde; Katar Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu da “Bir şeyin yapılmasını veya terkini sağlamak veya bir haberin tasdiki veya inkârı maksadı ile yapılan münecciz olmayan talâk geçerli değildir.”²⁰² şeklindedir. Libya²⁰³ Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu’nda da durum benzer olup “Bir şeyi yapmaya ve terk etmeye ta’lik edilen muallak talâk geçerli değildir.” denilmektedir.²⁰⁴

Bu ülkelere göre şarta bağlanılan talâk; yemin gayesi ile yapılmışsa boşama geçerli değildir. Eşinden boşanmak niyeti ile yapılmışsa şart gerçekleştiğinde boşama gerçekleşir. Bu görüş, kefâret meselesi hariç İbn Teymiyye’nin görüşü ile uyumludur. Bu kanunlarda kefâret gerektiğine dair bir beyanda bulunulmamıştır.

Yûsuf Karadâvî, yemin manasındaki talâkın geçersiz olduğu görüşünün ahvâl-i şahsiyye kanunlarına girmesinin büyük bir tadilat olduğunu söylemektedir.²⁰⁵

Bu kanun maddeleri ile bir taraftan kadınla ilgili olmayıp üçüncü şahıslarla ilgili yapılan şartlı talâkların geçerliliği iptal edilirken, diğer taraftan kadının belli bir şeyi yapmasını veya yapmamasını temin için kullanılan şartlı talâkın bir baskı aracı olarak kullanılması engellenmiştir.

e. DİB Din İşleri Yüksek Kurulu, şarta bağlı boşama (muallak talâk)” konusunda 10/07/2014 tarihinde şu mütalaada bulunmuştur: “Bu kurumdan ayrılırsam eşim boş olsun.”, “Şunu yapmazsam eşim boş olsun.” yahut “Şunu yaparsan boş ol.” gibi boşama

¹⁹⁸ 103. maddenin A fıkrası. Kanûnu’l-Ahvâlî’ş-Şahsiyye li-Duveli’l-Halîci’-Arabiyye, (Erişim 25 Aralık 2022).

¹⁹⁹ 85. madde. Kanûnu’l-Ahvâlî’ş-Şahsiyye li-Devleti’l-İmârâti’l-Arabiyyeti’l-Müttehede, (Erişim 25 Aralık 2022).

²⁰⁰ 130. madde A bendi. Kanûnu’l-Ahvâlî’ş-Şahsiyye li’l-Müslümîn (Erişim 25 Aralık 2022).

²⁰¹ 65. madde. Bu madde 2013 yılında tadil edilmiştir. 1992 yılındaki kanun maddesi “Bir şeyi yapmaya veya terk etmeye bağlanan muallak talâk, şartın gerçekleşmesi ile talâk gerçekleşir.” şeklinde şartlı talâk tamamen geçerli sayılmaktaydı. Riâsetü’l-Cumhûriyye, “Kanûnu’l-Ahvâlî’ş-Şahsiyye” (Erişim 25 Aralık 2022).

²⁰² 108. maddenin 1. fıkrası. el-Bevvâbe el-Kânûniyye el-Katariyye, “Kanûnu’l-Üsre” (Erişim 06 Şubat 2020).

²⁰³ 33. madde B fıkrası

²⁰⁴ Libya Kanunu’nun bu ibaresinden tüm muallak talâkların geçerli olmayabileceği manası da çıkabilmektedir. Kanunun şerhine baktığımızda muallak talâkta, maksat boşamak ise talâk vaki olacağı söylenmektedir. Muhammed Şerîf Âlim Abdüsselam, *ez-Zevâc ve’t-talâk fi’l-kânûni’l-Libî* (Bingazi; Câmîatu Karyûnus, 1992), 214.

²⁰⁵ Karadâvî, *Fetâvâ muâsıra*, 2/118.

fiilinin şarta bağlandığı ifadelerin hangi sonuçları doğuracağı kullanan kişinin maksadına bağlı olduğundan hareketle bu gibi sözlerin;

1) Eşi ile arasındaki nikâh bağına sona erdirmek kastı ile söylenirse birer boşama ifadesi,

2) Söze kuvvet kazandırmak, bir işi teşvik ya da bir işe engel olmak amacı ile söylenmiş ise yemin olarak değerlendirilmesi gerektiği; “Falanca şu işi yaparsa boşsun.” gibi karı-kocanın dışında üçüncü kişilerin fiiline bağlanan boşamaların, yemin anlamı taşımadığı için geçerli olduğu; şartlı boşama ifadelerinin ikrah altında söylenmesinin ise hiçbir sonuç doğurmayacağı; ileride yapacağı evlenme akdinin o anda boşama ile sonuçlanması şartına bağlı olarak yapılan boşamaların da herhangi bir hüküm ifade etmeyeceği mütalaa olundu.”²⁰⁶

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu görüşü genel olarak İbn Teymiyye'nin görüşüne muvafık olmakla beraber “Falanca şu işi yaparsa boşsun.” gibi karı koca dışında üçüncü kişilerin fiiline bağlanan boşamaların yemin anlamı taşımadığı kararı ile İbn Teymiyye'nin görüşünden ayrılmaktadır. Şartlı talâkın yemin gibi kullanılması sadece eşin fiillerine has olmayıp, üçüncü şahısların fiilleri ile de ilgili olabilmektedir. Örneğin kişi dükkânının önüne arabanın park edilmesini engellemek maksadı ile “Arabamı dükkânımın önünden kaldırmazsan eşim boş olsun/şart olsun” diyebilmekte, şartlı talâkı üçüncü şahıslarla ilgili olarak yemin gibi kullanabilmektedir. Talâkın üçüncü kişilerin fiillerine bağlanmasının yemin olmayacağı görüşü Diyanet İşleri Başkanlığı'na özgü bir görüş olup daha önce kimse bu hususu dile getirmemiştir.

4.3. Geçerli Saymayan Kanunlar

Mısır'ın yemin maksatlı şartlı boşamaları geçersiz kılmasının ardından, bazı ülkeler yaptıkları düzenlemelerle boşamanın şarta bağlanmasını tamamen geçersiz saymışlardır. Şarta bağlı talâkı geçerli saymayan ülkeler ya doğrudan şarta bağlanan talâkın geçersiz olduğunu veya talâkın münecciz olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ya da talâkın sadece mahkeme nezdinde geçerli olduğunu kanunlaştırarak şarta bağlanan talâkı geçersiz kılmışlardır.

²⁰⁶ DİB, “Şarta Bağlı Boşama”; Diyanet İşleri Başkanlığı, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, 444.

a. Kuveyt: “Talâkın münecciz olması şarttır.”;²⁰⁷ Moritanya: “Muallak olmayan/münecciz olan talâk geçerlidir.”;²⁰⁸ 1959 tarihli Irak Kanunu’na göre: “Münecciz olmayan ve şarta bağlanan talâk geçerli değildir.”²⁰⁹; Birleşik Suriye ve Mısır Devleti Kanun Tasarısı’na göre “Talâkın münecciz olması şarttır. Gerçekleşmemiş bir şeye talâkın bağlanması ve zamana izafesi geçerli değildir.”²¹⁰ denilerek şartlı talâk geçersiz addedilmektedir.

Kuveyt Caferî Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu ise “Talâk sığasının tencîz suretinde ve bir şeye de ta’lîk edilmemiş olması gerekir. Tencîzden murat talâk sığası söylendiği anda boşamayı gerçekleştirmektedir.”²¹¹ demektedir. Bu kanuna göre boşamanın münecciz olması gerektiği gibi bu tencîz sığasının da bir şeye bağlı olmaması gerekmektedir. Dört mezhebe göre eğer şart o esnada mevcutsa, boşama derhal meydana gelir. Örneğin “Dün evden çıkmış isen boşsun” denilmesi durumunda dün evden çıkmış ise boşama derhal meydana gelir. Burada Caferîler, Sünnîlerden ayrılmaktadır. Bu durumda tencîz sığasında da olsa geçmişe yönelik koşulan muallak talâklar geçerli değildir. İran Medeni Kanunu²¹² ve Afganistan Şîh Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu’na²¹³ göre talâkın münecciz olması gerekli olup muallak talâk geçerli değildir.

b. Tunus,²¹⁴ Cezayir²¹⁵ ve Fas²¹⁶ ise talâkın sadece mahkeme nezdinde geçerli olduğunu kanunlaştırarak, şartlı boşamayı lağv saymıştır.

²⁰⁷ 105. madde. Bu maddenin müzekkire-i izahiyesinde özetle şöyle denmektedir: Şarta bağlanan talâk, bazen bir günahın yapılmasını, bazen bir ibadetin yapılmasını istediği gibi, bazen hanımı ile hiçbir alakası olmayan bir fiil ile ilgili olabilmekte, bazen de yemin manasında kullanılabilir. Kocasına itaat eden ve salih olan bu hanımlar yapılan şartlı boşamadan haberdar olmayıp, kocaları da hanımlarını çok sevdiği ve ayrılmayı istemediği halde, sebepsiz bir şekilde birçok boşama gerçekleşmektedir. Bir kimse bir konuda azmini göstermek istiyorsa bunun yolu Allah’ın adı ile yemin etmektir. Talâkın yemin suretinde kullanılması, talâkı gayesinden saptırmaktır. Günümüz gerek ta’lîken gerekse tencîzen ta’lîk suretinde talâkın yemin gibi kullanılması en yaygın olduğu bir dönemdir. Bu sebeple muzâf talâk, muallak talâk ve talâka yemin geçersiz olacağı görüşü tercih edilmiştir. Bu görüş selef ve haleften birçok kimse, İmam Ali, Şureyh, Tâvûs, İkrime, Atâ, Ebû Sevr, Hakem b. Uteybe, İbn Hazm, Davud ez-Zâhirî ve ashâbından nakledilmiştir. Vizâretü’l-Adl, “Kanûnu’l-Ahvâlî’ş-Şahsiyye” (Erişim 25 Aralık 2022).

²⁰⁸ 86. Madde. Cumhûriyetü’l-İslâmiyye el-Mürîtâniyye, “Müdevvene Ahvâlî’ş-Şahsiyye” (Erişim 25 Aralık 2022).

²⁰⁹ 36. madde. Kanûnu’l-Ahvâlî’ş-Şahsiyye li-Âm 1959 (Erişim 25 Aralık 2022).

²¹⁰ 76. madde. Komisyon, *Meşrû’ Kânûni’l-Ahvâlî’ş-Şahsiyye*, 136.

²¹¹ 163. madde. Kânûnu’l-Ahvâlî’ş-Şahsiyye el-Caferiyye (Erişim 30 Ekim 2020).

²¹² 1135. madde. Kânunu Medenî (Erişim 06 Şubat 2020).

²¹³ 143. maddenin 4. fıkrası.

²¹⁴ 30. madde. Mecelletü’l-Ahvâlî’ş-Şahsiyye (Erişim 09 Şubat 2020).

²¹⁵ 49. madde. Kânûnu’l-Üsre (Erişim 30 Ekim 2020).

²¹⁶ 78, 79. madde. Memleketü’l-Mağribiyye Vezaretü’l-Adl, “Müdevvenetü’l-Üsre” (Erişim 26.12.2022).

1958 tarihli Fas Eski Kanunu 52. maddesinde “Bir şeyi yapmaya ve terk etmeye ta’lik edilen muallak talâk geçerli değildir.”, 48. maddesinde ise “Talâkın iki şahit huzurunda tescil edilmesi gerekir.” denilerek şartlı talâk geçersiz kılınmıştır.²¹⁷ Fas Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu en son yapılan tadilatla, kanunun 78 ve 79. maddelerinde talâkın mahkeme gözetiminde ve iki şahit huzurunda olma şartı getirilerek boşama mahkeme muraakabesine bağlanmıştır. Böylece mahkeme nezdinde olmayan boşamalar geçersiz sayılmıştır.²¹⁸ Fas Kanunu daha çok Mâlikî mezhebine dayandığı halde bu konuda Mâlikî mezhebinin ve cumhurun görüşü dışına çıkmıştır.

Muallak talâkın hükmü ile ilgili ilk değişim 1929 yılında yemin maksatlı muallak talâkları geçersiz sayan Mısır’la başlamıştır. Ardından diğer bazı İslam ülkeleri de kendi ülkelerinde bu kararı çıkartmışlardır. Mısır’daki bu kararın, nisbeten de olsa boşama problemlerine bir ilaç olduğu kanaatindeyiz. Ancak şartlı talâkta kocanın niyetinin yemin mi boşama mı olduğu bilgisi, kişinin iç âlemine ait bir bilgi olduğundan, mesele sübjektif hale gelmektedir. Ayrıca yemin maksatlı muallak talâkın geçersiz sayılması da boşama problemlerine yeterince çözüm olmadığı, yetersiz kaldığı görüldüğünden; talâkı rastgelelikten kurtarmak, talâkı zabt u rabt altına almak ve talâk problemlerine tam bir çözüm getirmek için ya ta’likle yapılan boşamalar geçersiz sayılarak ya da boşamanın mahkeme huzurunda olma şartı getirilerek muallak talâkın geçersiz olduğu görüşü kanunlaştırılmıştır.²¹⁹

Şartlı talâkı geçerli saymayan ahvâl-i şahsiyye kanunları, Zâhirî ve Caferîlerin görüşüne uygun bir düzenleme yapmış olmaktadır. Yemin manasındaki şartlı talâkı geçersiz sayanlar ise İbn Teymiyye’nin görüşünü almışlardır. Cumhura göre boşamanın gerçekleşmesi sebebiyle içtimâî hayatta ailelerin ayrılıp zorluklar yaşamasından dolayı kanun koyucular ve çağdaş fakihler tarafından bu görüş tercih edilmemiştir. Bunun yerine şartlı talâkı kısmen veya tamamen yok sayan bu iki görüş, zaruri olarak mercek altına alınmış ve bu görüşlerle amel edilmesine yönelik kanunlar çıkarılmasına ihtiyaç duyulduğundan bu yönde kanunlaştırmalar yapılmıştır.

Ahvâl-i şahsiyye kanunlarındaki bu iki görüş, talâk dairesinin kapsamının daraltılması noktasında insanların maslahatına olmuştur. İnsanlardan mefâsîdin defî ve zorluğun kaldırılması adına birçok ahvâl-i şahsiyye kanunu, kısmen veya tamamen şartlı talâkı geçersiz sayarak toplumda yayılmış olan bu şekildeki boşamaya ait sıkıntıyı te-davi etmeye ve çözüm getirmeye çalışmıştır.

²¹⁷ Şehbûn, *Şerhu Müdevveneti’l-ahvâlî’ş-şahsiyyeti’l-Mağribiyye*, 220.

²¹⁸ Memleketü’l-Mağribiyye Vezaretü’l-Adl, “Müdevvenetü’l-Üsre”.

²¹⁹ Komisyon, *Meşrû’ Kânûnu’l-Ahvâlî’ş-şahsiyye*, 141.

Sonuç

Kur'ân ve Sünnette şarta bağlanan talâkın gerçekleşmesini ifade eden bir nass bulunmamaktadır. Bu konuda Resûlullâh (sav) dönemine ait bir örnek dahi bizlere nakledilmemiştir. İlk örneklerine sahabeye ait birkaç fetvada denk geldiğimiz bu konu, tâbiûn devrinde ve sonraki asırlarda gittikçe yaygınlaşmıştır. Şartın gerçekleşmesi ile talâkın gerçekleşeceği konusu ictihadi bir meseledir. Bu sebeple farklı ictihadlar/görüşler ortaya çıkmıştır. Zamanla konu nazari olarak biraz da esastan uzaklaşarak genişçe ele alınmıştır.

Şartlı talâkın geçerli olacağı görüşünde talâkın bağlandığı şartın aile hayatı ile ilgili olup olmamasına, şartın yemin ve adak gibi kullanılıp kullanılmadığına, şartın kadının kudretinde bir şey olup olmadığına ve Sünnî talâka uygun olup olmadığına bakılmamış; şartın gerçekleşmesi ile her hâlükârda talâkın gerçekleşmesi benimsenmiştir. Özellikle şartın üç talâka bağlandığı durumlarda aile dramları ortaya çıkmış veya çözüm yolu adına çeşitli hilelere başvurulmuştur. İslam tarihi boyunca bu mesele toplumsal ve ailevi probleme dönüşerek, mefselete ve sıkıntılara sebep olmuştur.

Talâkın geçerli olduğu görüşü, verilen sözlere bağlı kalmayı, koşulan şartlara uymayı emreden genel nitelikli âyet ve hadislere ve bazı sahabî görüşlerine dayandırılmıştır. Bu görüşün temeli, klasik fıkıhta kocanın mutlak boşamaya yetkili olduğu düşüncesi, talâk konularında genelde lafız esas alınarak hüküm verilmiş olması, talâk ile ilgili Kur'ân ve Sünnetin getirdiği kural ve emirlerin sıhhat şartı olarak görülmemekle nedbe yorumlanmış olmasıdır. Bu durum talâkın kapsamını çokça genişletmiştir.

Bu mesele Kur'ân ve Sünnetin talâk için öngördüğü düzenlemelerle uyumlu olup olmadığı açısından ele alınmalıdır. Kur'ân ve Sünnete uygun olan talâk; ilişkiye girilmemiş bir temizlik döneminde, iki adil şahit huzurunda, müneccez olarak ve boşamaya azmederek kadına verilen talâktir. Şarta bağlanan talâklarda şart gerçekleştiğinde kadının temizlik döneminde olup olmayacağı önceden bilinmediği gibi, sulh imkânı, iki şahidin bulunması ve müneccez olması da söz konusu değildir. Sünnî boşama kapsamına girmemesi sebebi ile bu boşama türü bid'î boşama kapsamına girmektedir. Kur'ân ve Sünnette belirtilen talâk prosedürünü yerine getirmeden talâkın gerçekleşmesi, İslam dininin talâk için ortaya koyduğu tavsiye ve kuralların ihmal edilmesine götürmektedir. Dolayısı ile bu şekildeki boşama, meşru boşama şeklinin sınırlarını aşmakta ve boşamanın konuluş amacı çerçevesinden çıkmaktadır.

Şarta bağlanan talâkın geçerli olması talâkın ciddiyetinden ve evliliğin makâsından uzaktır. Kocanın eşine “Bu yıl tuttuğum takım şampiyon olmazsa, sen boşsun.” demesi durumunda klasik fıkıha göre böyle bir şart muteber olup şart gerçekleştiğinde

boşama da gerçekleşmektedir. Böyle bir şart ile evliliğin bitirilmesi, aile kurumuna zarar vermekte ve bu kurumun ciddiyeti ile bağdaşmamaktadır.

Bu talâk biçimi, ne zaman gerçekleşeceği bilinmediği için kadın devamlı baskı altında kalmakta ve aile her an parçalanma riski ile yaşamaktadır. Bir taraftan ailevi hayat devam ederken bir taraftan da talâkın her an gerçekleşmesi mümkündür ki böyle bir tarz fitri değildir.

Talâkın şarta bağlanması ile evlilik geçici bir süreye bağlanmış olmaktadır ki mut'a ve geçici evlilikler ise caiz değildir. Bu durum şarta bağlanmış talâkların geçerli olmadığına delalet etmektedir.

Talâkın ta'lik edilip edilmeyeceği konusu iskât ve temlik akitleri üzerinden değil, talâka ait kurallar üzerinden değerlendirilmelidir. Bu konuda bir kıyas yapılacaksa da talâk azat etme, borcu ibrâ gibi ta'liki kabul eden ıskat akitlerine değil; nikâha kıyas edilmelidir. Bir şarta bağlanan nikâh nasıl geçerli değilse, şarta bağlanan talâk da geçerli olmamalıdır. Resûlullâh (sav) döneminde boşamaların nikâhta olduğu gibi ta'lik suretinde değil tencîz suretinde olduğu anlaşılmaktadır.

Şarta bağlanan talâkın geçerli olması, ihtihadi bir konudur. Karı kocanın nikâhlandıkları bilgisi ise yakîni bir bilgidir. Kesin olan bir bilgi, zanni bir bilgi ile yok edilmemelidir. Birbirlerine helal olan karı koca, zanna dayanılarak haram kılınmamalıdır. Bu çeşit bid'î talâkın vukuunu kabul etmekle, karı koca birbirine haram kılınmakta, başkasına ise helal hale getirilmektedir. Bu konuda ihtiyat boşamanın geçerli sayılması değil, ailenin korunmasıdır.

Cumhura göre talâkı şarta bağlayan kimse, bu ta'likinden rucû edememektedir. Bu sebeple koca ta'likten pişman olsa bile, koyduğu bu şartı kaldıramamaktadır. Allah Teâlâ kendi ismi anılarak yapılan yeminlerin bile kefâretle beraber bozulmasına izin verdiği halde, kocanın kızgınlıkla yaptığı bir şartlı boşamadan pişmanlık duyarak koyduğu şartı kaldıramaması ve göz göre göre ailesinin parçalanması ile karşı karşıya gelmesi, şeriataın maksatlarına zıt bir durumdur.

Örftte şarta bağlanan talâk maksat itibari ile yemin gibi kullanılsa da, şeriatta böyle bir talâk ve yemin biçimi olmadığından boşama da yemin de gerçekleşmemelidir. Talâk ve yeminin kendisine ait hükümleri ve şartları vardır ki bunlara uyulmalıdır. Yemin etmenin şeriata göre bir usulü vardır ki o da Allah (c.c) adıyla yapılır. Dolayısı ile şarta bağlı boşamalar lağv bir söz olmalıdır.

Günümüz ahvâl-i şahsiyye kanunları genel olarak şartlı talâkı ya geçerli saymakta ya da kişinin niyeti esas alınarak boşama maksatlı olmayanları geçerli

saymamaktadır. Bazı ülkeler de boşamanın mahkeme huzurunda olma şartını getirerek, muallak talâkı geçersiz kılmışlardır.

Cumhura göre boşamanın gerçekleşmesi sebebiyle içtimâî hayatta ailelerin ayrılıp zorluklar yaşamasından dolayı kanun koyucular ve çağdaş fakihler tarafından bu görüş tercih edilmemiştir. Bunun yerine insanlardan mefâsidin defi ve zorluğun kaldırılması adına şartlı talâkı kısmen veya tamamen yok sayan iki görüş tercih edilmiştir. Böylece toplumda yayılmış olan bu şekildeki boşamaya ait sıkıntıyı tedavi etmeye ve çözüm getirmeye çalışılmıştır. Ahvâl-i şahsiyye kanunlarındaki bu iki görüş, talâk dairesinin kapsamının daraltılması noktasında insanların maslahatına olmuştur.

Cumhurun görüşünü destekleyecek bir nass olmaması, bu şekildeki talâk biçiminin Kur'ân ve Sünnetle uyumlu olmaması, aile kurumuna zarar vermesi ve bid'î talâklara engel olma cihetiyle; boşamanın gerçekleşmeyeceği ve kefâretin gerekmeyeceği görüşünü doğru buluyoruz.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder./The author declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder./The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Abdürrezzâk, İbn Hemmâm es-Sanânî. *el-Musannef*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403.
- Abdüsselam, Muhammed Şerif Âlim. *ez-Zevâc ve't-talâk fi'l-kânûni'l-Libî*. Bingazi: Câmîatu Karyûnus, 1992.
- Acar, H. İbrahim. *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*. Erzurum: EKEV Yayınları, 2000.
- Acar, H. İbrahim. "Talâk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/496-500. İstanbul: TDV Yayınları 2010.
- Affâne, Hüsâmeddîn b. Mûsa. "et-Talâku'l-Muallak". *İslamonline.net*. Erişim 14 Eylül 2022. <https://islamonline.net/archive/تعليق-الطلاق-على-شرط-والرجوع-عنه>
- Aktan, Hamza. "Kadının Evlenmesi ve Boşanması". *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-I*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.
- Âmilî, Muhammed b. Hasen el-Hür. *Tafsîlu vesâîli's-Şîa ilâ tahsili mesâîli's-Şerîa*. Kum: Müessesetü Âli Beyt, 1414.

- Ansî, Ahmed b. Kasım. *et-Tâcü'l-müzehheb li ahkâmi'l-mezheb*. b.y.: Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, 1993.
- Avâyîşe, Hüseyin b. Avde. *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetu'l-müyessere fi fikhi'l-Kitâb ve's-Sünneti'l-mutahhara*. Amman: Mektebetu'l-İslâmiyye, 1429.
- Bardakoğlu, Ali. "İkrah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/30-37. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Bedrân, Ebu'l-Ayneyn Bedrân. *Ahkâmu'z-zevâc ve't-talâk fi'l-islâm*. Mısır: Matbaatu Dâri't-Te'lîf, 1961.
- Behnesâvî, Sâlim. *Kavânînü'l-üsre beyne aczi'n-nisâ ve da'fi'l-ulemâ*. Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1984.
- Benî Ahmed, Halid Alî Süleyman. *Muhâlefetü'l-İmâm İbn Hazm ez-Zâhirî li'l-eimmeti'l-erbaa fi fikhi'l-ahvâli's-şahsiyye ve'l-muâmelât*. Amman: Dâru'l-Hamid, 2006.
- Beşer, Faruk. *Hanımlara Özel Fetvalar*. İstanbul: Nûn Yayıncılık, 2010.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali. *es-Sünenü'l-kübrâ*. b.y.: Meclisü Dâireti'l-Meârifî'n-Nizâmiyye el-Kâine fi'l-Hind, 1344.
- Bevvâbe el-Kânûniyye el-Katariyye. "Kanûnu'l-Üsre". Erişim 06 Şubat 2020. <https://www.almeezan.qa/LawView.aspx?opt&LawID=2558&>
- Bilmen, Ömer Nasûhi. *Hukûku İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmûsu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Mustafa Dîb el-Bugâ. Di-meşk: Dâru İbn Kesîr, 1993.
- Cessâs, Ebu Bekir Ahmed. *Muhtasarı ihtilâfi'l-ulema'*. thk. Abdullah Nezir. Beyrut: Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 1996,
- Cezîrî, Abdurrahman. *el-Fikh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*. Kahire: Dâru'l-Fecr li't-Turâs, 2004.
- Cin, Halil. *Eski Hukukumuzda Boşanma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976.
- Cuma, Ali. *el-Kelîmu't-tayyib Fetâvâ asriyye*. Kahire: Dâru's-Selâm, 2006.
- Cumhûriyetü'l-Arabiyyetü's-Sûriye. "Kanûnu'l-Ahvâli's-Şahsiyye". Erişim 25 Aralık 2022. <http://parliament.gov.sy/arabic/index.php?node=201&nid=11333&ref=tree&>
- Cumhûriyetü'l-İslâmiyye el-Mûrîtâniyye, "Müdevvene Ahvâli's-Şahsiyye" (Erişim 25 Aralık 2022). <https://www.masef.gov.mr/ar/node/73>
- Dârekutnî, Ali b. Ömer. *es-Sünen*. Beyrût: Âlemü'l-Kutub, 1986.
- Dâru'l-İftâ'. "Kanûnu'l-Ahvâli's-Şahsiyye". Erişim 25 Aralık 2022. <https://www.alif-taa.jo/ShowContent.aspx?Id=205>

- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Şarta Bağlı Boşama”. (Erişim 10 Eylül 2022). <https://kurul.diyaret.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/4476/sarta-bagli-bosama--muallak-talâk->
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*. İzmir: DİB Yayınları, 2018.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Aile İlmihali*. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 2001.
- Dusûkî, Muhammed. *Fikhu't-talâk beyne't-taklîd ve't-tecdîd*. Kahire: Cumhûriyyetu Mısır el-Arebiyye Vizâretü'l-Evkaf, 2005.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kamil Karabelli. Beyrût: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû Mâlik, Kemal b. es-Seyyid Sâlim. *Sahîhu fikhî's-Sünne ve edilletuhû ve tadvîhu mezâhibi'l-eimme*. Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikiyye, 2003.
- Ebû Malik el-Misrî. *Hanımlar İçin Kıyafet-Zinet-Nişan-Evlilik-Talâk ve Hükümleri*, çev. Metin Zirek. İstanbul: Polen Yayınları, ts.
- Ebû Zehra, Muhammed. *el-Ahvâlü's-şahsiyye*. Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1957.
- Ebû Zehra, Muhammed. *İmam İbn Teymiyye*. çev. Mehmet Erdoğan. İstanbul: İslamoğlu Yayıncılık, 1988.
- Erbaş, Muammer. “Boşanma Örneğinde Dini Ahkâmın Kur'ân ve Sünnet Işığında Güncellenmesi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 37 (2013), 9-47.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Fakîh, el-Hucce eş-Şeyh Yusuf. *el-Ahvâlü's-şahsiyye fi fikhî Ehli'l-beyt*. Beyrut: Dâru'l-Advâ', 1989.
- Fetva.net, “Şarta bağlanan talak geçerli olur mu?”. Erişim 14.09.2022. <https://www.fetva.net/yazili-fetvalar/sarta-baglanan-talak-bosanma-gecerli-olur-mu.html>
- Fetva.net, “Şarta bağlanan boşama”. Erişim 14.09.2022 <https://www.fetva.net/yazili-fetvalar/karima-annenin-evine-gidersen-bosun-dedim-bosanma-olur-mu.html>
- Gandûr, Ahmed. *el-Ahvâlü's-şahsiyye fi teşrî'l-İslâmî mea beyânî kanûni'l-ahvâlî's-şahsiyye li'l-kadâi fi mehâkimi'l-Kuveyt*. Kuveyt: Mektebetü'l-Felâh, 2006.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbü'rî. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Hallâf, Abdulvahhâb. *Ahkâmu'l-ahvâlî's-şahsiyye fi's-şerâti'l-İslâmiyye*. Kuveyt; Dâru'l-Kalem, 1990.
- Haraşî, Muhammed b. Abdillâh b. Ali. *Şerhu Muhtasari Halîl*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Hillî, Ebu'l-Kasım Necmuddîn Cafer b. Hasen. *Şerâiu'l-İslâm*. Beyrut: Dâru'l-Kârî, 2004.
- İbn Abdilber. *et-Temhîd*. Mağrib: Vizâretü Umûmi'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1387.

- İbn Âbidîn Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülaziz. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn Ali, İbrahim. *Mevsûatü âsâri'l-İmâm Câbir b. Zeyd el-fikhiyye*. Umman: Mektebetü Muskit, 2006.
- İbn Bâz, el-İmâm İbn Bâz. "et-Talâkü'l-Muallak". Erişim 14 Eylül 2022. <https://binbaz.org.sa/fatwas/4897/ما-شيء-بفعل-المعلق-الطلاق-حكم>
- İbn Hamd el-Hukayl, Müsâid Abdullah. "İn'ikâdu'l-yemîn bi-sîgati't-ta'lik". *Mecelletü'l-Cemiyeti'l-fikhiyyeti's-Suûdiyye* 42 (2019), 504-587.
- İbn Hanbel, Ahmed. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 20 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1995.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd. *el-Muhallâ bi'l-âsâr*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr. *İ'lâmu'l-muvakkîn an Rabbi'l-âlemîn*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1991.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. *İğâsetü'l-lehfân min mesâyidi's-şeytân*. Kâhire: Dâru't-Takvâ li't-Turâs, 1999.
- İbn Kayyim El-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr. *Zâdu'l-Meâd*. b.y.: Dâru'l-Beyânî'l-Arabî, ts.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî. *el-Mugnî*. b.y.: Mektebetü'l-Kahire, 1968.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. 5 Cilt. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrût: Dâru'r-Risâletü'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Hafîd. *Bidâyetü'l-müctehid ve Nihâyetü'l-muktesid*. Beyrut: Dâru'l-Marife 2000.
- İbn Rüşd el-Kurtubî, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *el-Mukaddemât el-mümehhedât*. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takiyyuddîn Ahmed b. Abdulhalîm b. Abdusselâm b. Abdullâh b. Muhammed. *Mecmûu fetâvâ I-XXXVII*. Medine: Mecme'u'l-Melik Fehd li-Tibâeti'l-Mushâfi's-Şerîf, 1995.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takiyyuddîn Ahmed b. Abdulhalîm b. Abdusselâm b. Abdullâh b. Muhammed. *el-Fetâva'l-kübrâ*. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takiyyuddîn Ahmed b. Abdulhalîm. *Lemhatü'l-muhtetif fi'l-fark beyne't-talâki ve'l-hilf*. thk. Muhammed Seyyid Nidâ. Advâ'ü's-Şerîa 7 (1396/1976), 101-109.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takiyyuddîn Ahmed b. Abdulhalîm. *Risâletü'l-ictimâ' ve'l-if-tirâk fi'l-hilfi bi't-talâk*. thk. Muhammed b. Ahmed Seyyid Ahmed. Mekke: Mek-tebu'l-Menâre, 1988.

- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdulvâhid es-Sivâsî. *Fethu'l-kadîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikir, ts.
- İmrânî, Abdurrahman, "el-Hılf bi't-talâk metâ yeka", *Elve'yu'l-İslâmî* 441 (1423/2002), 68-71.
- İmrânî, Abdurrahman, "Hel yuhteseb et-talâkü'l-muallak alâ şart?". *Elve'yu'l-İslâmî*. 439 (1423/2002), 81.
- Kanûnu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye li-Âm 1959. Erişim 26 Aralık 2022. <https://www.refworld.org/cgi-bin/tehis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?rel-doc=y&docid=5c76654f4>
- Kanûnu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye li-Devleti'l-İmârâti'l-Arabiyyeti'l-Müttehede. Erişim 25 Aralık 2022. <https://courts.rak.ae/Shared%20Documents/Lawsanddecisions/قانون%20الاحوال%20الشخصية.pdf>
- Kanûnu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye li-Duveli'l-Halâci'-Arabiyye. Erişim 25 Aralık 2022. <https://adlm.moj.gov.sa/attach/951.pdf>
- Kanûnu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye li'l-Müslümîn. Erişim 25 Aralık 2022. <http://www.lawssofsudan.net/dmdocuments/ahwal.pdf>
- Kanûnu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Caferiyye. Erişim 30 Ekim 2020. <http://83.96.52.138/kwtoday/web/ContentDetails.asp?Display=Ar&CID=1&Yr=2019&Is=08%5C25&ArNo=15591>
- Kânunu Medenî. Erişim 06 Şubat 2020. https://www.usb.ac.ir/FileUpload/7242_2017-3-8-12-27-22.pdf
- Kânûnu'l-Üsre. Erişim 30 Ekim 2020. <https://www.joradp.dz/trv/afam.pdf>
- Karadâvî, Yusuf. *Fetâvâ muâsıra*. Kahire: Dâru'l-Kalem, 2003.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. İstanbul: İz yayıncılık, 1999.
- Karaman, Hayreddin. *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*. İstanbul: İz Yayınılık, 2010.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâiu's-sanâi'*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1986.
- Kâsimî, Cemâluddîn Muhammed b. Muhammed Saîd. *Mehâsinü't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418.
- Kevserî, Muhammed Zâhid *el-İşfâk alâ ahkâmi't-talâk*. b.y.: Âsitâne, ts.
- Koçak, Zeki. "Şart Nazariyesi Açısından İslam Aile Hukukunda Evlenme ve Boşanma". *EKEV Akademi Dergisi* 19/64 (Güz 2015), 335-368.
- Koçkuzu, Ali Osman. "Ebü'z-Zinâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/354. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Komisyon, *Meşrû' Kânûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklîmeyni'l-Mısır ve's-Sûrî*. Di-meşk: Dâru'l-Kalem, 1996.

- Kuleysî, Ali Ahmed. *Ahkâmu'l-üsre fi's-şerîati'l-İslâmiyye*. San'a: Mektebetü Cîli'l-Cedîd, 1993.
- Küleyb, Ahmed b. Muhammed Ahmed. *Mesâil mukârane fi-ahvâli's-şahsiyye alâ fikhi'l-mezâhibi'l-erbaa ve'l-îmâm Tâvûs*. Amman: Dâru'n-Nefâis, 2010.
- Mahlûf, Haseneyn Muhammed. *İslami Araştırmalar ve Şer'i Fetvalar*. çev. Naim Erdoğan. İstanbul: Demir kitabevi, 1971.
- Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb. *el-Hâvi'l-kebîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Mecelletü'l-Ahvâli's-Şahsiyye. Erişim 09 Şubat 2020. <http://www.legislation.tn/sites/default/files/codes/StatutpersonnelArabe.pdf>
- Memleketü'l-Mağribiyye Vezaretü'l-Adl. "Müdevvenetü'l-Üsre". Erişim 26.12.2022. https://adala.justice.gov.ma/reference/adala_v2/fr/093b768c-8132-4315-9562-b436dedb707a.pdf
- Menşûrât Kânûniyye. "Kânûnu Ahvâli's-Şahsiyye Rakam 25 li-Sene 1929". Erişim 25 Aralık 2022. <https://manshurat.org/node/12369>
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî. *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb. 4 Cilt*. Beyrût: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Mergînânî, Ebu'l-Hasan Burhânuddîn Ali b. Ebû Bekr b. Abdülcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*. Beyrut: Dâru-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Moğol, Hasan. "Osmanlı Aile Hukukunda Şartlı Talâk". *Diyanet Dergisi* 27/2 (1991), 135-139.
- Mugniyye, Muhammed Cevâd. *el-Fıkhu alâ mezâhibi'l-hamse*. Beyrut: Dâru'l-Cevâd, 2000.
- Mugniyye, Muhammed Cevâd. *Fıkhu'l-İmâm Ca'feri's-Sâdik*, Kum: İntişârâtü Kudsî Muhammedî, ts.
- Müeyyed Billâh, Ahmed b. Huseyn el-Hasenî. *Şerhu't-Tecrîd fi fikhi'z-Zeydiyye*. San'a: Merkezü't-Turâs ve'l-Buhûsi'l-Yemenî, 2006.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*. 5 Cilt. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Beyrût: Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1955.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1980.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb. *Sünenü'n-Nesâî*. Kâhire: el-Mektebetü't-Ticâriyye el-Kübrâ, 1930.
- Niyazov, Ahmet. "Caferi Fıkhuında Boşama Mahdudiyetleri". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 15 (2010), 241-264.
- Okur, Kaşif Hamdi. "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (2009), 5-30.

- Omanportal. “Kanûnu’l-Ahvâli’ş-Şahsiyye fi Saltanati Ummân”. (Erişim 18 Ocak 2023). <https://omanportal.gov.om/wps/wcm/connect/8b7389b0-9a86-45b8-993d-d5f2533467e6/Personal+Status+Law+++Marriage+%28Ara-bic%29.pdf?MOD=AJPERES>
- Osmanlı Hukuk-ı Aile kararnamesi. nşr. Orhan Çeker. Konya: Mehir Vakfı, 2. Basım, 2012.
- Osmanoğlu, Murat. *Şarta Bağlanan Talâk*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2002.
- Riâsetü’l-Cumhûriyye. “Kanûnu’l-Ahvâli’ş-Şahsiyye”. Erişim 25 Aralık 2022. https://yemen-nic.info/db/laws_ye/detail.php?ID=11351
- Sâbık, Seyyid. *Fikhu’s-sünne*. Kahire: Dâru’l-Feth, 1999.
- Sâbûnî, Abdurrahmân. *Şerhu Kanûni’l-ahvâli’ş-şahsiyyeti’s-Sûrî*. Dımaşk: Câmîiatu Dımaşk, 1986.
- Sa’dî, Abdulmelik Abdurrahman. *et-Talâk ve elfâzuhu’l-muâsıra fi dav’i’l-fikhi’l-İslâmî*. Amman: y.y., 2010.
- Sahnûn, Abdüsselâm b. Saîd Tenûhî. *el-Müdevvene*. b.y.: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1994.
- San’ânî, Muhammed b İsmâîl el-Emîr. *Sübülü’s-selâm şerhu Bulûği’l-merâm*. Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1998.
- Sâlimî, Nureddin. *Şerhu’l-Câmiî’s-sahîh*. nşr. Suûd b. Hamd. b.y.; y.y., 1993.
- Semînî, Diyâuddîn Abdulazîz. *Kitâbu’n-Nîl ve şifâu’l-alîl*. Cezayir: Dâru’l-Fikri’l-İslâmî, 1969.
- Serahsî, Şemsu’l-Eimme Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Ma’rife, 1993.
- Sertâvî, Mahmûd Ali. *Fikhu’l-ahvâli’ş-şahsiyye*. Amman: Dârü’l-Fikr, 2013.
- Sibâî, Mustafa. *el-Mer’e beyne’l-fikhi ve’l-kânûn*. Kahire: Dârü’s-Selâm, 2010.
- Sibâî, Mustafa. *Şerhu Kânûni’l-ahvâli’ş-şahsiyye*. Beyrut: Mektebetü’l-İslâmî, 2001.
- Sübkî, Ebu’l-Hasen Takiyyuddîn Alî b. Abdülkâfi. *ed-Durretü’l-mudiyye fi’r-reddi alâ İbn Teymiyye*. Şam: Matbaatü’t-Terakkî, 1347.
- Sübkî, Ebu’l-Hasen Takiyyuddîn Alî b. Abdülkâfi. *en-Nezerü’l-muhakkik fi’l-hilfi bi’t-talâki’l-muallak*. Şam: Matbaatü’t-Terakkî, 1347.
- Sübkî, Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi. *Tabakâtu’ş-Şâfiyyeti’l-kübrâ*. 10 cilt, b.y.: Hicr li’t-Tibâa, 1413.
- Şebketu Âlûkeh. “Müsâid Abdullah İbn Hamd el-Hukayl”. Erişim 25 Aralık 2023. alukah.net (alukah.net)
- Şa’bân, Zekiyyüddîn. *ez-Zevâc ve’t-talâk fi’l-İslâm*. Kahire: ed-Dâru’l-Kavmiyye li’t-Tibâa ve’n-Neşr, 1964.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *Tertibu’l-müsnedi’l-imami’l-mu’zemi’l-müctehid el-mukaddem*. b.y.: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1951.

- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. Beyrut Dâru'l-Marife, 1990.
- Şâkir, Ahmed Muhammed. *Nizâmü't-talâk fi'l-İslâm*. Kahire: Mektebetü's-Sünne, ts.
- Şehbûn, Abdülkerîm. *Şerhu Müdevveneti'l-ahvâli's-şahsiyyeti'l-Mağribiyye*. Rabat: Dâru Neşri'l-Ma'rife, 1987.
- Şelebî, Muhammed Mustafa. *Ahkâmu'l-üsre fi'l-İslâm*. Beyrut: ed-Dâru'l-Câmiyye, 1983.
- Şeltût, Mahmûd. *el-Fetâvâ*. Kahire: Dâru'l-Meşrûk, 2004.
- Şeltût, Mahmûd – Sâyis, Muhammed Ali. *Mukârenetü'l-mezâhib fi'l-fikh*. b.y.; Dâru'l-Maârif, 1986.
- Şerebâsî, Ahmet. *Sorulu-Cevaplı İslam Fıkhı*. çev. Mustafa Özcan - Ahmet İyibildiren - Bekir Ağlamaz. İstanbul: Özgü yayınları, 1998.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali. *el-Mühezzeb*. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Şîrbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Mugni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*. Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, ts.
- Şîrbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Delilleri ile Büyük Şâfiî Fıkhı Muğni'l-Muhtâc*. çev. Soner Duman. İstanbul: Mirac Yayınları, 2015.
- Tabâtabâî, Seyyid Alî. *Riyâdü'l-Mesâil*. Kum: Müessesetu'n-Neşru'l-İslâmî, 1420/1999.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1983.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*. 5 Cilt. Mısır: Şeriketu Mektebe ve Matbea Mustafâ el-Bâbî, 1975.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen. *Tehzîbu'l-ahkâm fi Şerhi'l-Muknia*. Tahran: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, 1386.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen. *el-Mesûsât fi fikhî'l-İmâmiyye*. thk. Muhammed el-Bâkır el-Behbedî. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Vizâretü'l-Adl. “Kanûnu'l-Ahvâli's-Şahsiyye”. Erişim 25 Aralık 2022. <https://www.e.gov.kw/sites/kgoarabic/Forms/QanoonAlAhwalAlMadaniyah.pdf>
- Yılmaz, Selahattin. *Ahvâli Şahsiyye Kanunlarının Boşanma Konusunda Getirdiği Yenilikler (Klasik Fıkıh Düşüncesiyle Mukayeseli)*. Diyarbakır: Dicle Üniviversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Zerkâ, Mustafa Ahmed. *el-Medhalü'l-fikhiyyu'l-Âmm*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2004.
- Zeydân, Abdülkerîm. *el-Mufassal fi ahkâmi'l-mer'e ve'l-beyti'l-müslim fi's-Şerâti'l-İslâmiyye*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Zeylâî, Fahrüddîn Osman b. Ali. *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmî, 1313.
- Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1997.